

*C.J. Vriens
een architect in Zwolle*

Ook ontwerper van de muziektent
op het Assendorperplein

Wim Huijsmans

Suikerhistorie

(Collectie ZHT)

Café-restaurant De Kleine aan de Luttekestraat 22 is tegenwoordig een eetcafé.
(Foto Jan van de Wetering)

Café-restaurant De Kleine Luttekestraat 22

Voor deze rubriek ontving de redactie vier suikerzakjes van café-restaurant De Kleine. In 1935 – dus precies 75 jaar geleden – nam Anton de Kleine lunchroom Halfwerk over. In 1938 kreeg hij een tapvergunning. Er mocht van toen af ook bier geschonken worden. Het pand ligt in de schaduw van de Peperbus. Het is dan ook niet verwonderlijk dat op drie van de vier suikerzakjes de Peperbus domineert. Het suikerzakje uit 1960 toont een lauwerkrans met daarin het jaartal 25 en daaronder ‘tot uw dienst’. Op een ander zakje ‘koffie ons visitekaartje’.

Op het afgebeelde suikerzakje zien we een keu en drie biljartballen. Anton was een voortreffelijk biljarter. De Zwolse biljartvereniging SAS (Steeds aan Stoot) had hier haar thuishonk. Zoon Henk, die de fijne kneepjes op het groene laken van zijn vader leerde, was nog talentvoller. Zo deed hij in december 1960 mee aan het Nederlands kampioenschap ereklasse 71/2, gehouden in Odeon. Henk werd derde.

Café De Kleine is een begrip in Zwolle. Het café-restaurant is steeds in de familie gebleven. Na Jan en Nico, zonen van Anton de Kleine, is nu Bob, de zoon van Jan, de baas. Bob is boven de zaak geboren. Het horecavak is hem letterlijk met de paplepel ingegoten. Het zit in zijn genen. Begin dit jaar heeft hij met zijn vrouw de zaak overgenomen. Toen de stadsbus nog voor de deur stopte, wipten vele Zwollenaren even bij De Kleine naar binnen voor een kop koffie. Op vrijdag gaat het café al om 7 uur open zodat de marktlooplui er een bakkie kunnen doen. Jong en oud komen er graag over de vloer. In het eetcafé zijn de maaltijden van een goede kwaliteit. En de saté valt niet te versmaden...

Redactioneel

De oranjekoorts woedt in alle hevigheid. Op 10 juni is het wereldkampioenschap voetbal begonnen in Zuid-Afrika. In de aanloop naar dit evenement heeft de redactie – ten dele ook geveld door deze koorts – toch een nieuw tijdschriftnummer kunnen samenstellen waarin weliswaar geen sprake is van oranjegekte maar het oranje-element niet ontbreekt.

Kees Canters heeft heel wat boven water gebracht over architect C.J. Vriens. In de Zwolse architectuurgids komt zijn naam niet eens voor. Vriens heeft in de periode 1930-1950 veel huizen en woningcomplexen in Zwolle ontworpen, vooral in Assendorp. Ook de recent gerestaureerde muziektent op het Assendorperplein is van zijn hand. De muziektent heeft een oranje tintje. Een dag voor Koninginnedag in 1950 werd de tent in gebruik genomen. En veel activiteiten vinden er elk jaar plaats op 30 april.

Willem van der Veen verhaalt over de geschiedenis van een vier eeuwen oud pand aan de Thorbeckegracht, door de eigenaar herschapen in een prachtig historisch monument. Verschillende bewoners passeren de revue, onder wie dominee Van Senden, die de Oranjeprinses Marianne, door haar koetsier bezwangerd, begeleidde naar het Heilige Land. Onderweg werd haar kind geboren.

Jan van de Wetering laat zien wat er in het tweede kwartaal van 1960 – waarin dus ook Koninginnedag viel – in Zwolle gebeurde. Nozems en aanvoer van vee op de veemarkt spraken hem meer aan dan het oranjegevoel op 30 april. Al deze bijdragen worden aangevuld met boekbesprekingen en het suikerzakje van café De Kleine. Daar zal onder het genot van een pilsje en wat bitterballen de oranjekoorts naar grote hoogten stijgen. De redactie hoopt echter dat u ook zonder deze koorts dit nummer met veel plezier zult lezen. Aanvallen dus...

Inhoud

Suikerhistorie	Wim Huijsmans	46	
C.J. Vriens, een architect in Zwolle	<i>De ontwerper van de muziektent op het Assendorperplein</i>	Kees Canters	48
Zwolle in 1960	Jan van de Wetering	65	
Zwols echtpaar herschept eeuwenoud grachtenhuis in waardevol monument	<i>Waar eens een burgemeestersfamilie, een beroemde domineedichter en een oermens woonden</i>	Willem van der Veen	67
Schrikken in de Smeden	Wim Huijsmans	78	
Boekbespreking		81	
Recent verschenen		83	
Mededelingen		85	
Auteurs		86	

Omslag: *De muziektent inspireert tot creatieve uitingen, houtdruk door Kees Canters, 2010.*
Inzette: *Architect C.J. Vriens.*

C.J. Vriens, een architect in Zwolle

De ontwerper van de muziektent op het Assendorperplein

Kees Canters

De architect Vriens ontwierp in de jaren dertig en veertig van de vorige eeuw een flink aantal woningen en woningcomplexen te Zwolle. Zijn werkkerrein omvatte ook constructieadvieswerk en, later, het ontwerpen van utiliteitsgebouwen. In de jaren vijftig raakte Vriens, vooral buiten Zwolle, betrokken bij de bouw van lagere scholen. Hij werkte aldoende gestaag aan de opbouw van een interessant en gevarieerd oeuvre.

In het onderstaande ga ik in op zijn Zwolse werk. Dit startte omstreeks 1930 en kan met de realisatie in 1950 van de muziektent op het Assendorperplein als afgesloten worden beschouwd; een periode waarin Vriens een eigen en zeer herkenbare stijl van ontwerpen ontwikkelde. De muziektent is recent gerenoveerd en gerestaureerd en, mede daardoor, dit jaar zestig jaar jong. Dit jubileum vormde de aanleiding voor deze bijdrage.

Cornelis Jacobus Vriens, 1897-1967. (Particuliere collectie)

Cornelis Jacobus Vriens

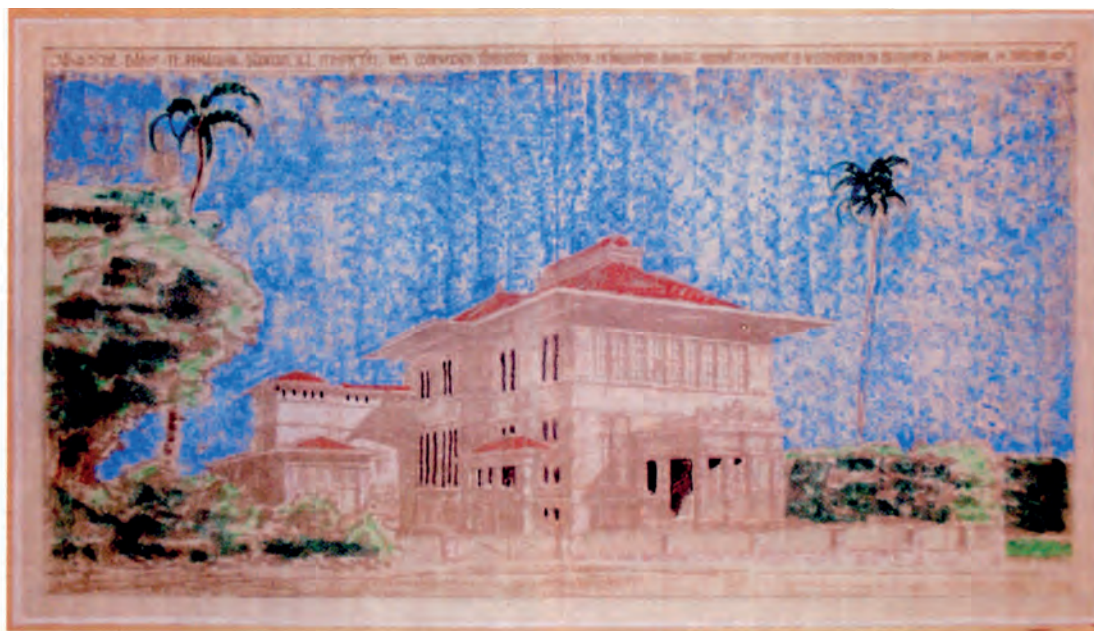
Cornelis Jacobus Vriens (1897-1967) werd geboren in Kaapstad en overleed te Zwolle. Zijn ouders waren geëmigreerd naar Zuid-Afrika maar kwamen vanwege de onrust en het gevaar, veroorzaakt door het uitbreken van de Tweede Boerenoorlog (1899-1902), weer terug naar Nederland. De jonge Vriens doorliep de lagere school op Tholen en sloot daar vervolgens, in 1912, met goed gevolg de vierjarige cursus hand- en bouwkundig tekenen af. In de jaren daarna behaalde hij nog diverse aanvullende aktes op bouwkundig gebied. Vanaf 1916 was Vriens een aantal jaren werkzaam bij de Rijksgebouwendienst, waar hij onder meer toezicht hield bij de bouw van PTT-kantoren. In 1919 trouwde hij met de in Leeuwarden geboren Rinske Volkers (1900-1981).¹

Vriens werkte aan het begin van de jaren twintig enkele jaren in het toenmalige Nederlands-

Indië, als bouwkundig tekenaar bij 'N.V. Architecten- en Ingenieursbureau Hulswit & Fermont, Weltevreden / Ed. Cuypers, Amsterdam'. Weltevreden was een voorstad van Batavia en vormde toentertijd min of meer het Haagje van de kolonie. Daar stond ook het paleis van de gouverneur-generaal en er lagen andere, grote overheidsgebouwen. Genoemd bureau realiseerde in de eerste helft van de vorige eeuw in Nederlands-Indië de bouw van een groot aantal kantoorgebouwen, scholen, parochiekerken, raadhuizen, winkels en woonhuizen.² De heer C. de Bruin – voormalig medewerker en later opvolger van Vriens – kan zich nog grote, met krijt ingekleurde perspectieftekeningen herinneren die Vriens daar toen heeft gemaakt.³

In Batavia werd in 1922 Vriens' zoon geboren, Rhodo. De slechte gezondheid van moeder Rinske was reden voor het jonge gezin om in 1923 terug te keren naar Nederland. Vriens werkte gedurende de resterende jaren twintig als bouwkundig tekenaar en vervolgens ook als chef de bureau, eerst nog bij het bureau van Ed. Cuypers – een neef van de bekende architect P.J.H. Cuypers –, later ook bij andere architectenbureaus in Amsterdam. In 1926 was Vriens bijvoorbeeld korte tijd werkzaam bij de architect P.L. Kramer, waar hij als assistent-architect hielp bij het tekenwerk voor de spectaculaire gevels van het gebouw van De Bijenkorf in Den Haag. In de loop van de jaren twintig werkte Vriens zich op tot zelfstandig architect BNA (Bond van Nederlandse Architecten).

In 1928 verhuisde het gezin Vriens-Volkers van Amsterdam naar Zwolle, waar in 1932 een dochter werd geboren: Tubelina Frederika. Vriens had een baan gekregen bij de gemeente Zwolle waar hij tot in 1934 werkzaam was. Hij begon in die

Door Vriens getekende en ingekleurde perspectieftekening van het in 1923 gemaakte ontwerp voor de Javasche Bank te Pematang Siantar op Sumatra. (Archief NAI, Rotterdam)

eerste Zwolse jaren ook met een eigen bureau. Bij de gemeente was hij als 'tijdelijk architect' direct betrokken bij de realisatie van diverse gemeentelijke bouwprojecten uit die tijd, zoals het Stedelijk Gymnasium Celeanum aan de Veerallee (naar een ontwerp uit 1929 van de directeur Gemeentewerken en stadsarchitect L. Krook), het openbaar slachthuis bij het nieuwe veemarktterrein (in 1928-'33 ontworpen door W.B.M. Beumer) en de dienstgebouwen op begraafplaats Kranenburg (eveneens van Beumer, 1930-'31). Het getuigschrift betreffende zijn werkzaamheden bij de gemeente Zwolle vermeldt onder meer: 'Zoowel het ontwerpen, als het detailleren der plannen was grootendeels geheel aan hem toevertrouwd', en ook 'Wegens het niet voorhanden zijn van voldoende werkgelegenheid moest het met hem aangegane dienstverband worden beëindigd.' De crisis deed zich waarschijnlijk voelen, ook voor Vriens.

Binnen Zwolle is Vriens' eigen bureau op verschillende adressen gevestigd geweest, naar het lijkt ook steeds het woonadres van zijn gezin. Het begon aan de Prins Alexanderstraat (Veeralleebuurt), om via de Van Nagellstraat en de Ter-

Vriens kon zijn tekentalent ook uitleven bij de Zwolsche Kunstkring. Hij is hier omstreeks 1930 vereeuwigd door Teun van der Veen tijdens de wekelijkse tekenavond in het atelier van de Kunstkring, dat zich bevond op de zolder van de voormalige Brouwerschool op het Grote Kerkplein, achter het oude Zwolse stadhuis. Vriens zit links, Johan Hartsuiker in het midden en de toen bekende Zwolse kunstschilder Evert Bomhof rechts. (Collectie Willem van der Veen)

borchstraat te eindigen in de Bloemendalstraat. In briefhoofden van zakelijke correspondentie duikt dan ook nog als 'tijdelijk adres' de Harm Smeengekade op, waar waarschijnlijk alleen het bureau was gevestigd. Uit bouwtekeningen van diverse grote utiliteitsgebouwen, gerealiseerd in de jaren dertig en veertig, zoals een verbouwing in 1938 van de ambachtsschool op de hoek Hortensiastraat-Mimosastraat (een ontwerp van A. Baart en L. Krook uit 1932 – eerstgenoemde tekende voor het ontwerp!), blijkt dat Vriens ook regelmatig de rol van constructeur op zich nam. Een constructeur wordt ingehuurd voor het uitvoeren van de berekeningen voor onder meer de dragende onderdelen van (veelal grote) projecten, zoals fundering en vloeren. Zo zitten er in het betreffende dossier van de ambachtsschool op het HCO zo'n vijftig blauwdruk-foliovellen propvol met handgeschreven en door Vriens zelf uitgevoerde berekeningen. In 1941 luidt het briefhoofd in de correspondentie van het bureau: 'architecten-, constructie- en adviesbureau C.J. Vriens arch. B.N.A.// Bouw projecten/ Interieurs/ Utiliteitsbouw/ Gewapend beton constructies/ IJzer constructies/ Bouwkundige adviezen'. We proeven hier wel enige trots, het is ook niet niks. Dat Vriens deze veelzijdige interesse voor ontwerpen, bouwen en construeren niet van een vreemde had, blijkt wel uit het in zijn familie opduiken van beroepen als 'stadstimmerman in Tholen' (zijn vader), 'bouwkundige' en 'bouwkundig opzichter'.

Vriens was een liberaal – hij stemde VVD – en hij was niet gelovig. Hij was naar verluidt een aardig en vriendelijk maar ook precies mens, zoals onder meer bleek bij het instrueren van de tekonaars. Met een dik potlood, 4B of 6B, waarvan de lijnen nauwelijks meer weg te gummen waren, gaf hij de door te voeren correcties aan. In 1:100-tekeningen moesten de diktes van de kozijnen en ander, zichtbaar timmerwerk precies op schaal worden getekend, met een ouderwetse trekpen, later met een Graphospens. Hetzelfde gold voor de namen van scholen die uitgevoerd in smeedijzeren letters op de gevel kwamen te staan. Hiervoor werd een Räderpen met een dikte van 0,7 mm gebruikt

waarmee, na wat oefening, ook een schaduweffect kon worden gesuggereerd. Hij gaf zijn medewerkers echter ook alle ruimte om het vak goed te leren, met onder meer als resultaat vellen vol met uit de losse hand getekende letters.

Vriens maakte ook altijd zeer zorgvuldige detailtekeningen van de voorgevels, schaal van 1:20. Als er werkoverleg was, zat hij altijd tekeningen op te werken; hij maakte dan bijvoorbeeld de toentertijd gebruikelijke slingertjes in tekeningen van betonconstructies. Vriens' interesse voor het vak en voor de overdracht van praktische kennis en ervaring op het gebied van ontwerpen, blijkt begin jaren twintig ook uit zijn rol als vervangend tekenleraar op de ambachtsscholen op Tholen en te Bergen op Zoom en in 1934 op de Nijverheidsavondschool te Kampen.

Opdrachten van de gebroeders Pierik¹

In 1929 ontwierp Vriens in opdracht van de 'Fa. Gebr. J.H. & J. Pierik' (Johannes Hendricus en Johannes), een aannemersbedrijf uit Assendorp, de lange, wat sombere woningblokken aan beide kanten van het eind van de Assendorperstraat. Waarschijnlijk onderkenden deze 'projectontwikkelaars avant la lettre' de kwaliteiten van Vriens. Ze lieten hem vervolgens meer ontwerpen maken, zoals in 1932 van de twee direct aangrenzende, stoere woningblokken aan de Hortensiastraat, tussen en ook aan de Assendorperstraat en de Deventerstraatweg. We kunnen alleen maar gissen naar de reden achter het alleen door J. Pierik signeren van de tekeningen, want het tekenwerk is onmiskenbaar van de hand van Vriens. Er kwam, waarschijnlijk naar aanleiding van een vraag of kanttekening van de Schoonheidscommissie van 'Het Oversticht', nog een verbeterd ontwerp voor de winkel met bovenwoning op de hoek Hortensiastraat-Assendorperstraat. De uitbouw aan de Assendorperstraat werd iets verlegd en ook de Hortensiastraatzijde kreeg een (iets grotere) uitbouw. De straatwand, gevormd door de twee huizenblokken langs de Hortensiastraat 1-15 & 17-29, werd nu – evenals aan het andere uiteinde, waar de voor Vriens zo karakteristieke, zware 'boekensteun' oprijst, in dit geval zelfs nog met een raampje – ook aan de kant van de Assendor-

perstraat geaccentueerd en duidelijk zichtbaar beëindigd. Het ontwerp vormde nu meer een geheel.⁵

De samenwerking beviel blijkbaar zo goed dat Vriens in opdracht van de gebroeders Pierik ook nog andere woningcomplexen langs de randen van Assendorp ontwierp, zoals in 1937 het woningblok in V-vorm op de hoek Van Karnebeekstraat-Hertenstraat bij het spoor. Het verspringen van de donkere daken en de relatief, kleine dakhoeek zijn kenmerkend voor Vriens, evenals het sterk horizontale effect door de doorlopende, witte dakgoten en de witte randen van de dakkapellen. Het intrigerende blokje van drie woningen hier schuin tegenover, Van Karnebeekstraat 127-131, was al in 1930 door Vriens ontworpen en is in 1989 (helaas) gesloopt om plaats te maken voor de bus- en taxitunnel onder het spoor. Dit blokje lag direct aan de voet van de opgang naar de Hoge Spoorbrug (de monumentale en fraai gelede voetgangers- en fietsersbrug over het spoorwegemplacement) en moet, gezien vanaf deze brug maar ook vanuit de trein, op dit stedenbouwkundig markante punt een geslaagde begrenzing van Assendorp hebben gevormd.

Een dramatische gebeurtenis leidde tot de beëindiging van de onderlinge samenwerking van de gebroeders Pierik. Het volgende speelde zich af. Vanaf de start van hun gezamenlijke onderneming liepen de zaken voorspoedig. In 1930 was het daardoor mogelijk om voor eigen gebruik, en vermoedelijk ook naar eigen ontwerp, aan de Deventerstraatweg 189 en 191 twee ruime, ten opzichte van elkaar gespiegelde villa's te bouwen. De opdracht tot het bouwen van het Gymnasium Celeanum vormde echter de definitieve doorbraak van het bedrijf (de firma had ingeschreven voor een bedrag van f 178.778). Zoals al opgemerkt was Vriens namens de gemeente Zwolle direct betrokken bij de bouw van deze school en mogelijk hebben de gebroeders Pierik hem toen ook nader leren kennen. Deze opdracht was voor hen aanleiding om zich elk een auto aan te schaffen. Bij een ongeluk waarbij Johannes zelf achter het stuur zat, verongelukte zijn enige zoon – een dochter bleef achter als enig kind. Hendricus

Woningblok aan het einde van de Assendorperstraat, naar ontwerp van Vriens uit 1929, in opdracht van de Fa. Gebr. Pierik. (Foto auteur)

Begin van het huizenblok Hortensiastraat 1-15, uit 1932, met de voor Vriens zo karakteristieke zware 'boekensteun'. (Foto auteur)

Woningblok in V-vorm op de hoek Van Karnebeekstraat-Hertenstraat, 1937. Het verspringen van de donkere daken en de relatief kleine dakhoeek zijn kenmerkend voor Vriens, evenals het sterk horizontale effect door de doorlopende, witte dakgoten. (Foto auteur)

Van Karnebeekstraat 127-131, uit 1930. De huizen zijn in 1989 gesloopt. (Collectie HCO)

Zuiderkerkstraat
8-10-12, uit 1935.
(Foto auteur)

Assendorperstraat
171-173, uit 1934.
(Foto auteur)

kreeg in de loop der jaren tien kinderen en hij besloot na het verongelukken van zijn neefje te verhuizen, vooral om zijn schoonzus niet telkens te confronteren met zijn eigen grote gezin dat zich voorspoedig ontwikkelde. Het gezin J.H. Pierik vertrok daarom naar Hortensiastraat 15, zoals al opgemerkt ook een woning naar een ontwerp van Vriens en gebouwd door de firma Pierik. Dit kon echter niet voorkomen dat de situatie voor Johannes en zijn vrouw aan de Deventerstraatweg toch onhoudbaar werd. Uiteindelijk trok Johannes Pierik zich als firmant terug om vervolgens een eigen bedrijf te beginnen, dat opereerde vanuit een nieuw pand waar hij ook ging wonen: Assendorperstraat 171, weer ontworpen door Vriens en ook wéér gebouwd door... Pierik.⁶

De samenwerking tussen Vriens en de gebroeders Pierik zette zich voort, maar nu met elke broer

afzonderlijk. Zo maakte Vriens in opdracht van J. Pierik onder meer het ontwerp van het door zijn wegbuigende straatgevel nauwelijks opvallende, maar toch zeer boeiende blokje van drie woningen aan de Zuiderkerkstraat 8-10-12 (1935). Een evenwichtige raam-gevelverhouding, de rond de deuren iets uitspringende gevel en de bescheiden maar toch kloelke, betonnen luifels boven de voordeuren zijn voor Vriens kenmerkende uitwerkingen van het ontwerp. Meer in het oog springend maar op z'n minst net zo verrassend is het zojuist al genoemde pand Assendorperstraat 171-173 (1934), een woning en een winkel met woning. Vanaf de oplevering is hier Kapsalon Kamphorst gevestigd, tegenwoordig met een wel zeer groot naambord boven de etalage – het pand vertoont ook tekenen van een zich doorzettende verwaarlozing. Vooral de ogenschijnlijk tegen de gevel geplakte halve, ronde zuil alias toren is een opvallend verticaal element. Deze zuil met de verticaal gemetselde stenen verwijst duidelijk naar de stijl van de Amsterdamse School.

Het pand heeft blijkbaar al in de tijd dat het gebouwd werd de aandacht getrokken. Aan de Langenholterweg 2-2a (1935) staat namelijk een naar vorm en functie vergelijkbaar, maar qua afwerking en detaillering veel minder verzorgd pand dat een half jaar later is ontworpen. Omdat het pand alleen bestaat uit een winkel met woning is het ook een travee minder breed – de linker travee is dus later aangebouwd. Het leentjebuur spelen bij Vriens dat hoogstwaarschijnlijk aan dit ontwerp ten grondslag gelegen heeft, lijkt zonneklaar.

De intensiteit van de samenwerking tussen Vriens en de gebroeders Pierik blijkt ook uit de lijst met gerealiseerde ontwerpen in Zwolle. Opvallend is daarbij dat het merendeel van Vriens' werk dat in Zwolle gerealiseerd is, in Assendorp ligt: hij bouwde niet alleen veel voor de Pieriks, maar deed dat ook nog eens letterlijk bij hen 'om de hoek', dus vooral in Assendorp.

Eerste bloei – jaren dertig

Vriens werkte ook voor andere aannemersbedrijven en voor winkeliers, opdrachtgevers uit de

Winkelpand Luttekstraat 1 / hoek Grote Kerkplein, uit 1934. Hier zat jarenlang de schoenzaak van Kaaks. (Foto auteur)

Deur van het pand Luttekstraat 1 / hoek Grote Kerkplein. (Foto auteur)

industrie en particulieren. Kenmerkend voor zijn werk uit de jaren dertig is het gebruik van stoere elementen, zoals flinke schoorsteenpartijen of blokvormige stompe volumes die als een soort torens grenzen of hoeken van woningblokken markeren.

Een van zijn meest opmerkelijke panden uit deze periode is het winkelpand Luttekstraat 1 / hoek Grote Kerkplein (1934). Het pand heeft een plat dak. De gevel met de gebogen hoek en fraai verzorgde details, maar vooral etalages met daar omheen gekleurde tegeltjes in eenvoudige geometrische patronen, vormen een uniek voorbeeld van de luxe wijze waarop toentertijd in uitzonderlijke gevallen een winkelpui werd ontworpen en gerealiseerd. De smalle, van messing gemaakte raamkozijnen aan de bovenzijde bekroond met horizontale raampjes met glas-in-lood, geven de pui niet alleen een chique uitstraling maar de flaneur ook het volle zicht op de uitgestalde koopwaar – en dat was natuurlijk vooral de bedoeling. Soortgelijke ramen zijn terug te vinden bij de eerder genoemde Haagse Bijenkorf en het is zeer waarschijnlijk dat Vriens hierop heeft teruggegrepen voor het ontwerp van deze etalages.

Al snel is er sprake van meer grote opdrachten, verspreid over Assendorp maar ook over de rest van de toen nog relatief kleine, bebouwde kom van Zwolle. Zo is er het blok met dertien woningen aan de Wipstrikkerallee 102-126 (1934), met de forse en haast als bij een boerderij vormgegeven, uitspringende geveldelen, en het kloeke blok van drie woningen aan de Brink 8-9-10 (1935) met de opvallende orangerode gevels, waarbij het witte

Gedeelte van het blok woningen Wipstrikkerallee 102-126, uit 1934. (Foto auteur)

Gangpad tussen de huizen aan de Wipstrikkerallee 102-126. (Foto auteur)

Detail van Brink 8, uit 1935. (Foto auteur)

schilderwerk helder contrasteert. Beide projecten hebben de voor Vriens zo kenmerkende horizontale accentuering, die hij bereikte door lange doorlopende, witgeschilderde dakgoten en door de combinatie van een relatief platte, net iets langer dan gebruikelijke gevelsteen met een diepe en brede lengtevoeg en een met knip- en snijwerk gevulde, smalle stootvoeg. De door Vriens vaak toegepaste Vlaamse en vooral Noordse kettingverbanden (een herhaling van één respectievelijk twee gestrekt liggende stenen en één kops liggende steen) zorgen voor rust en regelmaat en toch ook voor enige afwisseling in de indruk die de gevel maakt.

De combinatie van dit soort stenen, voegwerk en metselverbanden was in de jaren twintig ontwikkeld door de bekende architect W.M. Dudok. Het werd met name in Hilversum, maar ook bijvoorbeeld veel in Den Haag toegepast. Hieruit resulteerde, mede op grond van andere kenmerken zoals portieken en het gebruik van duidelijk zichtbare en vaak doorlopende lateien, de zogenoemde Haagse School. Deze stijl is verwant aan de overbekende Amsterdamse School die bijvoorbeeld met plastisch vormgegeven gevels werkt en hier en daar ook wel met een grap en een grol, zoals een verticaal stuk dak of een onverwacht gebogen balkonnetje, en vaak ook met een verzorgd gemetseld ornament. De Haagse School is daarmee vergeleken wat ingetogener, rustiger en strakker. Het hoogtepunt van de Amsterdamse School lag omstreeks 1920 en men kan de iets latere Haagse School als een meer bezadigde opvolger van deze stijl beschouwen. Waarschijnlijk zijn de door Vriens gebruikte stijlelementen terug te voeren op zijn reeds genoemde tekenaarschap in de jaren twintig bij verschillende architectenbureaus te Amsterdam.

In 1935 maakte Vriens een interessant ontwerp voor het stuk van de Koestraat tussen de Bloemendalstraat en de Kromme Jak, op de plaats van de voormalige Vilsterenhuizen. Het werd een harmonieus woningenblok. De uitvoering is sober, zoals met een minder luxe gevelsteen, het minder bewerkelijke halfsteens metselverband (= met alleen strekkend en niet kops liggende stenen) en geen knip- en snijwerk voor de stootvoeg. Door

Onderkant zuil langs gevel van Assendorperstraat 171-173. (Foto auteur)

Voegwerk in de vorm van knip- en snijwerk en Noords kettingverband, Zuiderkerkstraat. (Foto auteur)

deze schrale uitvoering en mede door de beperkte hoogte van het blokje valt het op deze locatie enigszins uit de toon, vooral wanneer gelet wordt op de overkant van de Koestraat met zijn hoogoprijzende, achttiende-eeuwse panden met hun welverzorgde en fraaie ingangspartijen.

Voor de Da Costastraat 8-13, in de schrijversbuurt, ontwierp hij een evenwichtig rijtje van zes woningen. Karakteristieke elementen van Vriens' ontwerpstyl uit die tijd doen dit blokje onmiskenbaar van zijn hand zijn, zoals de forse muurkolom, het metselwerk, de balkons en donkerrode gevelsteen. Aan de huidige Nieuwe Deventerweg, in de toenmalige gemeente Zwollerkerspel, leverde Vriens in 1936 ook een bijdrage aan de uitbreiding van Ittersum in de jaren dertig: een sierlijk complex van 'drie dubbele landhuisjes', elk

met steeds een markante puntgevel, in opdracht van J.H. Pierik.

Naast bovengenoemde, meer of minder grote woningcomplexen ontwierp Vriens ook een paar relatief grote, luxe en smaakvolle woningen, zoals in 1933 de grote villa aan de Wipstrikkerallee 117 en de twee-onder-één-kap-woningen Oranje Nassulaan 15-17 (1941). Hoewel het ontwerp voor de Wipstrikkerallee is ondertekend door J. Vriens uit Tholen (de vader van de architect) is het toch onmiskenbaar van de hand van zijn zoon. Het ontwerp wordt aangeduid als 'een landhuisje', maar deze woning is qua grootte toch van een andere orde dan de zojuist genoemde landhuisjes in Ittersum.

In de tweede helft van de jaren dertig was er minder werk in de vorm van grote opdrachten, een uitvloeisel van de al eerder genoemde crisis. Er duiken namelijk regelmatig kleine projecten op, zoals het ontwerpen van een tuinschuurtje bij Gladiolenstraat 32 (1937), een kamer bovenop het

Wipstrikkerallee 117, uit 1933. (Foto auteur)

Gang Zuiderkerkstraat
12. (Foto auteur)

toch al relatief hoge en grote pand Terborchstraat 3 (1937), een nieuwe winkelpui voor Sassenstraat 20 (1939, in de jaren negentig drastisch veranderd) en voor Thomas a Kempisstraat 10 (1936) en 22 (1938). Een andere aanwijzing voor deze mogelijk minder goede tijden is dat Vriens aan het eind van dit decennium een aantal keren een ontwerp van eigen hand onder de aandacht bracht van de lezers van het *Vakblad voor de Bouwbedrijven* – tegenwoordig zouden we dit ‘advertorials’ noemen. In andere periodes gebeurde dit niet. De naam van Vriens duikt in de naoorlogse jaren wel een aantal keren op in de tijdschriften *Bouw* en *Bouwkundig Weekblad*, maar dan in de hoedanigheid van secretaris van de kring Zwolle van de BNA.

Een uitbijter in het werk van Vriens uit deze periode vormt zijn in 1939 gerealiseerde ontwerp voor het hotel ‘De Malle Jan’ bij Vierhouten op de Veluwe.⁷ Dit midden in bossen gelegen hotel, met voor die tijd een relatief groot bouwvolume, heeft een chique, landelijke en aangename uitstraling – een bouwstijl die we tegenwoordig wel terugzien als zogenaemde retrostijl en die ook bij de al genoemde woningblokken aan de Hortensiastraat-Deventerstraatweg valt te herkennen.

Al de ontwerpen uit de jaren dertig zijn waarschijnlijk geheel of grotendeels door Vriens zelf getekend. De tekeningen zijn uniform, strak en verzorgd en voldoende gedetailleerd om een goede indruk te krijgen van de bedoeling van de architect en van de wijze waarop zo’n ontwerp moest worden uitgevoerd. Je ziet er aan af dat de maker zijn werk met plezier deed, getuige bijvoorbeeld de handgetekende bijschriften, qua belettering geheel passend binnen het tijdspatroom.

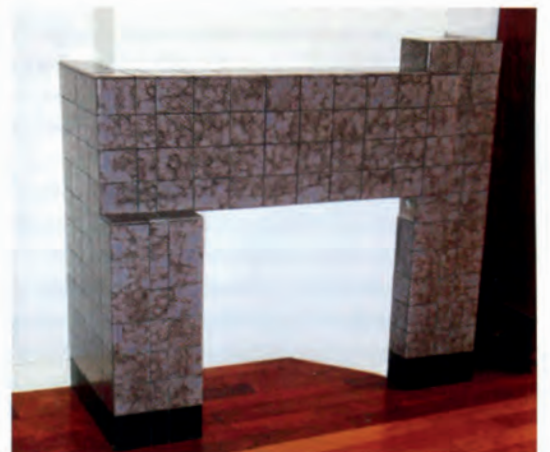
Glas-in-loodraam
Zuiderkerkstraat 12.
(Foto auteur)

Schoorsteenmantel
Zuiderkerkstraat 12.
(Foto auteur)

Bouwtekening Zuiderkerkstraat (toen nog Deventerdwarsstraat geheten) 8-10-12. (Collectie HCO)

Interieur van de woningen

Hoewel ik slechts een beperkt aantal woningen naar ontwerp van Vriens van binnen heb gezien, weet ik, mede op basis van eigen ondervinding, dat de woningen inwendig als aangenaam qua afmetingen en verhoudingen worden ervaren. De woningen blijken van binnen steeds opvallend ruim en groter dan de buitenkant suggereert. Ze zijn ook aan de binnenkant met oog voor detail en op relatief eenvoudige wijze uitgevoerd. Profileringen van trappartijen zijn met zorg ontworpen en met ambachtelijke degelijkheid in elkaar gezet. Schoorsteenmantels zijn met een zekere speelsheid vormgegeven, bedekt als ze zijn met verspringende tegelpartijen met tegels in verschillende kleuren en van hetzelfde standaardformaat (10x10 cm). Ook voor de vloer van vestibules en gang op de begane grond is hetzelfde soort tegeltjes gebruikt. En altijd is er wel ergens glas-in-lood toegepast, zoals op de begane grond in de bovenramen en in de schuifdeuren tussen woon- en zitkamer. Het gaat daarbij om eenvoudige geometrische patronen, hoofdzakelijk uitgevoerd in ongekleurd glas met hooguit twee of drie 'steunkleuren' en altijd rechthoekige vormen, dus geen schuine lijnen en geen bochten, laat staan cirkels.

Op de plekken van verwijderde 'oudbouw' moest op de vaak kleine kavels gewoekerd worden met de ruimte, waardoor voor de achtertuin – vaak ook nog met een schuurtje – slechts een minimaal oppervlak resteerde. De door Vriens kenmerkend vormgegeven serres, die je bij veel van zijn ontwerpen tegenkomt – minder dan een meter uitspringend en aan de bovenkant voorzien van een schuine glaspertij verdeeld in een aantal panelen – maken de tuintjes er dan zeker niet groter op.

Doorzettende verschraling in de jaren veertig

De binnenliggende straten van de woningblokken, waar aan de buitenkant inmiddels al de iets luxere woningen waren verrezen, moesten nu bebouwd worden. Vriens leverde hieraan een bijdrage met eenvoudige en daardoor wat eentonig werkende ontwerpen, zoals de woningen Zonbloemstraat 8-32 (1938) en Korenbloemstraat 2-18 (1940) en 20-38 (1941). Dit waren opnieuw

Serre aan de achterkant van Zuiderkerkstraat 12. (Foto auteur)

opdrachten van J. Pierik of J.H. Pierik, soms in samenwerking met hun neef, de aannemer H.J. Schutte – een andere toentertijd bekende aannemer in Zwolle –, en een enkele keer in samenwerking met de architect G.Th. Ruberg, eveneens geparenteerd aan de Pieriks. Vriens werkte in deze periode vaker samen met collega's, zoals in de driehoek Leliestraat, Hortensiastraat en Molenweg met de in Zwolle welbekende architect P.A. Lankhorst.

Inmiddels was de Tweede Wereldoorlog uitbroken en werd Nederland bezet door de nazi's. Vriens heeft tijdens de oorlog vanwege het in bezit hebben van illegale blaadjes korte tijd in Arnhem gevangen gezeten.

Rond 1940 versoberde het zijn ontwerpwerk, waarschijnlijk door krappere budgetten bij de opdrachtgevers en mede als gevolg van de oorlog – er was gebrek aan materialen. Er blijken zich in het werk van Vriens langzaam ook stijlveranderingen voor te doen. Dat is goed zichtbaar bij de ontwerpen voor de woningen Goudsbloemstraat 49-91 (1943) en 93-125 (1944). De nadruk kwam te liggen op meer traditionele vormen, in combinatie met het gebruik van (bescheiden!) natuurstenen elementen. Wat blijft is de aandacht voor het ambachtelijk werk: een klein, bakstenen ornament gemetseld in de vorm van een ruitje in een verder kale buitenmuur. Daarmee werd ook in het werk van Vriens de invloed van de Delftse School zichtbaar.

Vriens werd ook wel eens betrokken bij een verbouwing van of een toevoeging aan een fabriekscomplex, zoals in 1937 en in 1946/47 bij de uitbreiding van de Coöperatieve Melkinrich-

Woningen aan de Zon-
nebloemstraat, uit
1938. (Foto auteur)

Korenbloemstraat, uit
1940. (Foto auteur)

Woningen aan de
Goudsbloemstraat, uit
1943. (Foto auteur)

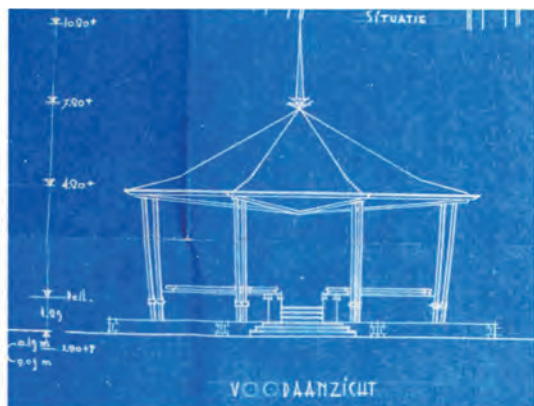
ting 'De Eendracht' aan de Berkumstraat in de Diezerpoort, en in 1947/48 bij het herstel van brandschade op het terrein van de Vocaleumfabriek aan het Achterom in de Kamperpoort. Het gaat daarbij steeds om uiterst sobere, functionele ontwerpen.

Schoonheidscommissie

In de gehele hier beschreven periode waren er met een zekere regelmaat problemen rond de ontwerpen en het verkrijgen van de instemming door de Schoonheidscommissie, zoals bij het ontwerp van (de knik in) het rijtje woningen aan de Korenbloemstraat 2-18. De commissie had bezwaren 'tegen de gevelontwikkeling in den hoek, gevormd door de beide woningblokken, welke niet gelukkig is te achten en in het kapgedeelte een verwarrend geheel vormt. Ten einde aan dit bezwaar tegemoet te komen geven wij in overweging de laatste woning van het blok van vijf ook 1 meter terug te leggen, waardoor een betere aansluiting wordt verkregen.' Vervolgens ontving de commissie van Vriens een gewijzigd ontwerp en gaf zij aan zich met een van de beide nieuw gemaakte varianten te kunnen verenigen. Dit uiteindelijk gerealiseerde ontwerp bestond uit een stevig toegevoegd volume ter grootte van een kamer waarmee de knik sterk werd geaccentueerd en die het tegendeel vormde van het oorspronkelijke, min of meer neutrale ontwerp waarbij de horizontale (dak)lijnen ononderbroken doorliepen. Deze toentertijd geprefereerde, maar wat mij betreft lelijke, bunkerachtige oplossingen zijn in Zwolle op meer plaatsen terug te vinden, zoals bij Molenweg 275, Nicolaas Beetsstraat 12 (bij beide waren zowel Vriens als de Schoonheidscommissie direct betrokken), Koningin Wilhelminastraat 37 en Prinses Julianastraat 51.

Muziektent aan het Assendorperplein

Met de eenvoudige, maar aantrekkelijk ogende en vooral zeer functionele muziektent (een praktisch en hooggelegen podium!) op het Assendorperplein kan de door mij onderscheiden 'Zwolse periode' in het werk van Vriens als afgesloten worden beschouwd, de kers op de taart!

De muzikent vormt een eenvoudig en opgevekt geheel: een podiumvloer hangt als het ware binnen en aan een ronde muur; acht paar stalen buizen gemonteerd op stevige sokkels, die buiten de muur zijn aangebracht, wijzen iets naar buiten en dragen een fors, achthoekig dak; het geheel wordt ontsloten door een stoere trap bestaande uit zes gemetselde treden. De slanke staanders geven het bouwsel een zekere luchtigheid en lichtheid. Ook de rondom op de muur aangebrachte reling in de vorm van een forse buis is ook een elegante vondst. De lange, scherpe spits op het dak vormt het parmantige sluitstuk.

De muzikent werd op 29 april 1950 'aangeboden door de wijkvereniging namens de burgerij van Assendorp aan de gemeente Zwolle', zoals een rechts naast de trap naar het podium aangebrachte gedenksteen memoreert. Zwolle had tot dan toe alleen een niet al te beste muzikent die bovendien bij elke gelegenheid moest worden opgebouwd en weer worden afgebroken. Om een meer duurzame oplossing te realiseren stelde de Wijkvereniging Assendorp een 'Muzikentcommissie' in. Na enkele jaren had deze commissie de plannen rond en ook, niet onbelangrijk, voldoende geld bij elkaar gesprokkeld om een permanente muzikent te kunnen bouwen – er werden zelfs heuse aandelen uitgegeven.

Vele artiesten, waaronder de Blue Diamonds, Anneke Grönloh, de Tee Set en Rob de Nijs, zijn hier in de loop der jaren opgetreden. Ook plaatselijke groepen, zoals koren, muziekbands en wandelclubs, manifesteerden zich nadrukkelijk via de muzikent. In 2004 kreeg de locatie een nieuwe impuls: op elke tweede zondag van de maand verzorgt het Comité 'Muziek in de tent' sindsdien weer optredens van zeer uiteenlopende muzikanten, bands en soortgelijke groepen.⁸

De muzikent inspireerde – en inspireert tot op de huidige dag! – de Assendorpers, bijvoorbeeld als er een logo moet worden gemaakt. Zo staat de muzikent pontificaal op de voorkant van wijkkrant *De Assendorper* en ook voor de vereniging Vrienden van Assendorp vormde ze de inspiratiebron voor haar logo. Het Assendorperplein is in de loop van de twintigste eeuw uitgegroeid tot het fysieke en sociaal-culturele centrum van Assen-

Ontwerptekening muzikent uit 1949. (Collectie HCO)

De wandelsportvereniging 'De Zwolse Tippelaars' in de jaren zestig in de muzikent. (Particuliere collectie)

Gedenksteen bij de muzikent. (Foto auteur)

Het logo van de Vereniging Vrienden van Assendorp is gebaseerd op de muzikent. Ontwerp van Hans van Snick.

De muziektent inspireert ook tot creatieve uitingen, houtdruk door de auteur, 2010.

dorp. De muziektent kan worden beschouwd als het symbool van deze ontwikkeling. Anders gezegd, als het Assendorperplein het hart van Assendorp is, dan is de muziektent de zenuwknop die het functioneren van dat hart mogelijk maakt.

Inmiddels is er een tweede gedenksteen aangebracht als herinnering aan de renovatie / restauratie uitgevoerd in 2008-2009, dit keer links van de trap. In deze jaren is de muziektent namelijk gerenoveerd en tevens gerestaureerd, hoewel het laatste helemaal niet in de bedoeling lag. Het oorspronkelijke plan – een idee van Jan Stavenuiter van wijkcentrum De Enk – omvatte ‘alleen’ het uitdiepen van de oorspronkelijke kruipruimte om daar vervolgens een opslagruimte en een kleedka-

mer met toiletruimte voor artiesten te realiseren. Tijdens de uitvoering van dit plan bleek echter dat de muur door het jarenlange gesjor van de daksteunen ontzet was geraakt en ten dele opnieuw moest worden opgemetseld. Bovendien bleek een aantal van de staanders compleet doorgeroest te zijn – ze moesten allemaal worden vervangen. Tot overmaat van ramp bleek een herstelklus aan het dak van zo’n tien jaar geleden niet goed te zijn uitgevoerd; die klus moest helemaal worden overgedaan.

Ondanks al deze tegenvallers is het project door de volhardende inzet van een groot aantal vrijwilligers (de hele buurt keek over hun schouders kritisch mee...), door de medewerking van de gemeente Zwolle die haar verantwoordelijk-

heid nam (het betreft hier een gemeentelijk monument!) en op kritieke momenten ook financieel bijsprom, en met gulle en groothartige medewerking vanuit het bedrijfsleven, toch tot een goed einde gebracht.

De mogelijk wat onverwachte kleurstelling van het schilderwerk is gebaseerd op een advies van Bert Jonker, restaurateur te Assendorp. Het gaat in ieder geval niet om de oorspronkelijke, traditionele kleuren: wit voor de grote vlakken en donkergroen voor randen en buizen. De tijd zal ons leren hoe de nieuwe kleuren op den duur bevallen. Jonker heeft zich de laatste jaren als deskundige op het gebied van kleuren van oude gebouwen gemanifesteerd. De adviezen zijn altijd gebaseerd op zorgvuldig historisch onderzoek, waarbij de aandacht zich vooral richt op de oorspronkelijke situatie.

Het uiteindelijke resultaat van renovatie en restauratie is zeer geslaagd te noemen: de muziek-

tent naar ontwerp van Vriens staat er nu weer prima en prachtig bij en ze kijkt nieuwsgierig uit naar wat er zich in de volgende decennia onder haar hoede zal gaan afspelen. Dat het resultaat werd opgemerkt en wordt gewaardeerd moge blijken uit prijzen die inmiddels aan dit project zijn toegekend: in 2008 de eerste prijs voor vrijwilligersgroepen van de gemeente Zwolle en in 2009 de Erfgoedprijs Zwolle-Kampen.

Tweede bloei – jaren vijftig?

Rond 1950 was de wederopbouw van Nederland inmiddels op gang gekomen. Vriens, inmiddels een ervaren architect, raakte meer en meer betrokken bij het ontwerpen van lagere scholen. Niet alleen in Zwolle, zoals de Casimirschool voor BLO bij de Weteringbrug (1953), maar ook aan de Veluwe kant van de IJssel, zoals in Hattem, Wezep en Wapenveld, en in andere aangrenzende regio's, zoals in Assen, Emmeloord en Balkbrug.

De Casimirschool bij de Weteringbrug, Willem Barentszstraat, uit 1953. (Foto auteur)

Het zijn projecten die nauwelijks de aandacht trekken, maar bij nadere beschouwing wel zeer herkenbaar zijn als afkomstig van één ontwerper. Ze getuigen van vakmanschap: meestal een hoog bouwvolume met twee bouwlagen voor de klaslokalen en een iets lager doch eveneens groot volume voor het gymnastieklokaal. Weer met veel aandacht voor detaillering, getuige bijvoorbeeld de kleine accenten in het metselwerk, die zoals reeds opgemerkt werd, zeer karakteristiek zijn voor de Delftse School.

De periode na 1950 lijkt voor Vriens ook een tijd met wat meer financiële voorspoed, er werd verdiend. In Kijkduin bij Scheveningen werd zelfs een flatje gekocht waar Vriens samen met zijn vrouw regelmatig de weekends doorbracht. Over de bouw van de verschillende scholen moest namelijk regelmatig in Den Haag worden overlegd, op het Ministerie van Onderwijs, Kunsten & Wetenschappen. De tochten daarheen vonden plaats in een luxe wagen, een Lancia, waarbij meestal de eerder genoemde heer De Bruin achter het stuur zat – Vriens droeg een bril met zeer dikke glazen en zijn gezichtsvermogen werd bij het klimmen der jaren steeds minder. De heren genoten van het werk en het leven en aangenomen mag worden dat Vriens tot aan zijn dood in 1967 – hij was toen bijna zeventig jaar – met veel plezier en enthousiasme steeds nieuwe ontwerpen zal hebben gemaakt.

De switch die Vriens maakte, van hoofdzakelijk woningbouw naar scholen, is wel uniek. Andere architecten die rond de oorlog in Zwolle woningblokken ontwierpen, zoals Lankhorst, H. Mastenbroek & J.H. den Herder en architectenbureau Meijerink, zien we bijvoorbeeld in de jaren vijftig terug in De Pierik, toen daar de resterende open ruimte op de oostflank van Groot-Assendorp met grote projecten van verschillende woningbouwcorporaties werd opgevuld. Vriens was daarbij in geen velden of wegen te bekennen.

Aangezien ik in dit verhaal vooral Vriens' werk in Zwolle wilde behandelen, ga ik hier niet verder in op deze mogelijke tweede bloei. Ik beschik ook niet over de desbetreffende informatie, waarschijnlijk alleen zeer verspreid aanwezig in diverse gemeentelijke archieven in oostelijk Nederland.

Er is namelijk geen 'archief Vriens', of iets wat daarvoor zou kunnen doorgaan, bewaard gebleven.

Belang en bescherming

Vriens was een bekwaam architect die zich voor zijn vak inzette. Hoewel zijn werk over het algemeen niet baanbrekend of in andere zin uitzonderlijk is, zijn de ontwerpen strak en helder. De verhoudingen zijn zorgvuldig en goed gekozen en daardoor overtuigend, dat geldt ook voor de vaak sprekende details en voor de ambachtelijke zorgvuldigheid waarin de hand van de ontwerpende meester zichtbaar blijft. Zijn Zwolse oeuvre vormt een niet echt opvallende maar wel karakteristieke en ook zeer herkenbare invulling van de in de jaren dertig en veertig gangbare bouwstijlen. Wat maakt het werk van Vriens nu zo herkenbaar? Volgens mij zijn dat naast de evenwichtige gevelindeling en kleurstelling (met name de kleurcombinatie van bakstenen en schilderwerk) de volgende eigenschappen:⁹

- horizontale accentuering door lange, doorlopende dakgoten, metselwerk en vrijwel geheel ontbreken van ronde vormen;
- gevel: uitspringende ramen of erkers met een 'eigen' dakpunt;
- gevelsteen: kleur: rood, een enkele keer zelfs oranje; vorm: plat en langgerekt;
- metselwerk: in kettingverband – Noords of Vlaams;
- voegwerk in voorgevel: lengtevoeg: breed en diep; stootvoeg: smal en vaak in knip- en snijwerk uitgevoerd;
- dak: flink overstekende dakgoten en een relatief kleine dakhoeft / soms een plat dak;
- voordeuren: aan bovenzijde vrijwel nooit gebogen;
- toevoegingen: in de vorm van 'boekensteunen', fors uitgevoerde dwars op de gevel staande muurpartijen, soms zelfs in de vorm van stompe torens;
- ornamenten: gedoseerd gebruikt; op ingetogen wijze gebruik van eenvoudig vormgegeven 'glas-in-lood' – alleen met rechthoeken en dus geen schuine, laat staan ronde vormen;
- afwerking: zorgvuldig ontworpen en idem uitgevoerde detaillering (ook in het interieur).

Werken van Vriens in Zwolle

Assendorperstraat 248a/b, 250-276, 363-393, Klimopstraat 1-1a	1929
Van Karnebeekstraat 127-129-131	1930
Deventerstraatweg 193-195-197-199, Hortensiastraat 1-15, 17-29	1932
Wipstrikkerallee 117	1933
Luttekestraat 1 / Grote Kerkplein	1934
Assendorperstraat 171-173	1934
Wipstrikkerallee 102-126	1934
Da Costastraat 8-13	1935
Brink 8-9-10	1935
Zuiderkerkstraat 8-10-12	1935
Nieuwe Deventerweg 98-108	1936
Van Karnebeekstraat 92-104, Hertenstraat 4-6	1937
Bloemendalstraat 13-15-17, Koestraat 9-9a-9I-9II-11-11a, Krommejak	1937
Zonnebloemstraat 8-32	1938
Oranje Nassaulaan 15-17	1940
Molenweg 269-291, Anemoonstraat 23-25, Leliestraat 98-106	1940
Korenbloemstraat 2-18	1940
Korenbloemstraat 20-38	1941
Goudsbloemstraat 49-91	1943
Goudsbloemstraat 93-125	1944
Muziektent op het Assendorperplein	1947-1950
Casimirschool, Willem Barentszstraat 72 (bij Weteringbrug)	1952-1954

Werken samen met anderen

Hoek Nicolaas Beetsstraat (ism. W.F. Gaasterland)	1934
Driehoek Leliestraat-Molenweg-Anemoonstraat-Hortensiastraat (ism. P.A. Lankhorst)	1940
Goudsbloemstraat (ism. G.Th. Ruberg)	1943-1944

Verbouwingen en toevoegingen

Thomas a Kempisstraat 10	01-36	verbouwing winkel
Terborchstraat 3	01-37	twee kamers bovenop 'achterhuis'
Gladiolenstraat 32	04-37	bouw tuinschuurtje
Berkumstraat 2-6	05-37	1e uitbreiding zuivelfabriek
Hortensiastraat 70	08-37	verbouwing, kamers op 1e en 2e verdieping
Blijmarkt 4	09-37	verbouwing winkel firma Tulp
Sassenstraat 20	01-38	verbouwing tot kantoor met werkplaats
Thomas a Kempisstraat 22	02-38	verbouwing winkel
Hyacinthstraat 4	10-38	bouw grote garage
Beerninkstraat 8	02-39	aanbouw kamer
Boerendanserdijk	03-40	bouw transportschroefbrug
Groeneweg 49	41/43	verbouwing achterzijde woning
Deventerstraatweg 193	02-42	kantoorvertrek aan bij achterzijde woning
Emmawijk 19	05-46	verbouwing serre
Berkumstraat 2-6	09-46/47	2e uitbreiding zuivelfabriek
Achterom 84	03-47	Vocaleum, 1e keer herstel/uitbreiding
Achterom 84	08-48	Vocaleum, 2e keer herstel/uitbreiding
Assendorperstraat 173	59/65	uitbreidingen kapsalon

Het werk van Vriens in Zwolle is tot nu toe grotendeels bewaard gebleven. Bovendien verkeert het over het algemeen in redelijke tot goede staat van onderhoud en is er aan het uiterlijk ook weinig veranderd. Vooral voor Assendorp heeft Vriens een groot aantal ontwerpen gemaakt, variërend in grootte, vorm en functie. Enerzijds forse bouwblokken aan de randen van de wijk, met name langs en in de buurt van de Hortensiastraat, anderzijds een aantal goed doordachte en zorgvuldig uitgewerkte, kleinere woningcomplexen. Om het interessante en karakteristieke werk van deze architect ook voor de toekomst in Zwolle te behouden verdient het aanbeveling om minstens enkele van zijn werken op de gemeentelijke monumentenlijst te zetten. Daarvoor komen wat mij betreft in elk geval in aanmerking: de winkels met woningen Luttekestraat 1 en Assendorperstraat 171-173, het woningblokje Zuiderkerkstraat 8-10-12 en één of twee van de grotere woningenblokken in Assendorp, waarbij de naast elkaar liggende blokken aan het begin van de Hortensiastraat tussen de Assendorperstraat en de Deventerstraatweg zeer geschikte kandidaten zijn. Deze woningen liggen, tegenover de binnenkort weer in gebruik te nemen Oude Ambachtsschool (appartementen en ateliers), bovendien op een zeer markante plek in Assendorp.

Het Zwolse werk van Vriens is de moeite waard!

Noten

1. Veel van de biografische gegevens over Vriens berust op schriftelijke informatie verkregen van mw. T.F. de Willigen-Vriens, dochter van C.J. Vriens (dd. 14 mei 2005 en in maart 2010 - dit betreft met name de informatie over de jaren vóór 1930) en mondelinge informatie verkregen van dhr. C.A.J. de Bruin, architect, aanvankelijk medewerker en later de opvolger van Vriens (dd. 19 september 2002 en 30 maart 2010 - vooral informatie over de periode na 1950); ook op andere plaatsen in deze bijdrage maak ik gebruik van door hen verstrekte gegevens; ik bedank hen voor het verstrekken daarvan; dhr. W. van der Veen hielp mij in contact te komen met mw. De Willigen, in de jaren dertig zijn klasgenote op de Nutsschool aan het Groot Wezenland; hiervoor bedank ik hem.
2. Fanelli, G., *Moderne architectuur in Nederland. 1900-1940*: 252. Staatsuitgeverij, 's Gravenhage, 1978; Akihary, H., *Architectuur & stedenbouw in Indonesië 1870 / 1970*: 35-38. Volledig herziene druk. De Walburg Pers, Zutphen, 1990; Gerlagh, B., Ed. Cuypers Architect. Doctoraalscriptie: 87. Kunsthistorisch Instituut, Universiteit van Amsterdam, Amsterdam, 1979.
3. Zie noot 1.
4. Het merendeel van de bouwkundige en procedurele informatie over de in het onderstaande genoemde ontwerpen heb ik ontleend aan de archieven zoals die zijn opgeslagen in het HCO; dit betreft vooral dossiers uit het archief / toegang 638 'Bouwvergunningen gemeente Zwolle, 1901-1950' (opgesteld door A.G.M. Heijmerikx & M. Vink-Bos - Zwolle, 1995); ik bedank de medewerkers van het HCO voor hun assistentie (en ook voor hun geduld met mij!) bij het vinden en aanreiken van deze dossiers. Ook bedank ik dhr. F.M. de Vré van het expertisecentrum Stad en Landschap van de gemeente Zwolle, van wie ik op 7 december 2002 een beknopte lijst ontving met gerealiseerde ontwerpen van Vriens. Deze lijst vormde in combinatie met mijn eigen waarnemingen het startpunt bij mijn naspeuringen naar het werk van Vriens in Zwolle.
5. Dhr. Dirk Baalman (Het Oversticht, Zwolle) wees me op deze zeer waarschijnlijke achtergrond van dit tweede ontwerp; ook op andere plaatsen in deze bijdrage heb ik van zijn stimulerende commentaar, mogelijke verklaringen en aanvullende ideeën gebruik gemaakt, waarvoor ik hem bedank; voor de wijze van verwerking ervan in deze bijdrage ben alleen ik verantwoordelijk.
6. Informatie over dit ongeluk en de gevolgen daarvan heb ik verkregen van mw. M.T.F. Margadant-Pierik te Zwolle, kleindochter van J.H. Pierik (14 mei 2007 en 22 maart 2010).
7. Een 'malle jan' wordt in de bosbouw gebruikt en bestaat uit een forse as met twee grote wielen; aan de as kan een boomstam hangen; het geheel wordt voortgetrokken door één of twee paarden en dient er voor om boomstammen uit het bos weg te slepen.
8. Deze gegevens over de muzikent ontleen ik aan *De Assendorper Almanak 2005/2006*, die zich daarbij weer baseerde op informatie verstrekt door Dick en Coleta Hogenkamp.
9. Ik houd mij aanbevolen voor melding van eventuele, nieuwe vondsten van het werk van Vriens, in maar ook buiten Zwolle.

Zwolle in 1960

Deel 2: de gelukkige stad

Jan van de Wetering verplaatst zich vijftig jaar terug in de tijd. In de kolommen van de Zwolse Courant gaat hij op zoek naar de stad van zijn jeugd. In het tweede kwartaal van 1960 stond hij op de drempel van zijn veertiende jaar.

Alle gelukkige gezinnen lijken op elkaar, elk ongelukkig gezin is ongelukkig op zijn eigen wijze.' Al bladerend door de edities van de *Zwolse Courant* van 1960 spookt deze beroemde openingszin van *Anna Karenina* van L.N. Tolstoj door mijn hoofd. Want wat voor gezinnen geldt, doet ook opgeld voor steden en dorpen. Toen, niet minder dan in onze tegenwoordige tijd. Een gelukkige stad moet Zwolle geweest zijn, een stad die maandenlang, op de benoeming van de nieuwe burgemeester Roelen na, geen aanleiding gaf tot voorpaginanieuws. Dat geldt denk ik ook voor vergelijkbare steden, Kampen, Deventer, noem maar op. Uit de provincie geen nieuws. Voor wat zich wel afspeelde, kan ik snel doorbladeren naar de laatste twee bladzijden van de krant, op de maandagen met het sportnieuws een paar bladzijden meer.

In Zwolle moeten de boeven klein en onbeduidend geweest zijn. Een man wordt betrappt bij het begraven van zijn nog levende hond – het beestje had een manke poot – en twee families uit de Azaleastraat gooien over en weer negen ruiten in. Een briefschrijfster beklaagt zich over twee jongens en een meisje die een claxon op hun autopod hebben, waarmee ze al dagenlang de Zeeheldenbuurt teisteren. En even braaf als de oppassende burgers bericht de krant over een poesje dat niet uit een boom durfde te komen, uiteindelijk toch de sprong waagde en dood neerviel, net naast de door omstanders opgehouden jassen. Een dag later meldt de krant dat de gevallen poes slechts

bewusteloos was en inmiddels weer ontwaakt. Dat doet mij vijftig jaar later nog steeds deugd.

De boze buitenwereld is een heel eind van Zwolle verwijderd. Ver over de grens en niet hier, is het de tijd van de Koude Oorlog, met als belangrijkste opposenten de president van de Verenigde Staten, Eisenhower, en Sovjetleider Chroesjtsjov. In mei 1960 neemt de spanning snel toe als de Russen een Amerikaans verkenningsvliegtuig, een U-2, boven hun grondgebied uit de lucht schieten. Als de Verenigde Staten een half jaar later in de vergadering van de Verenigde Naties proberen de toetreding van Communistisch China tot deze organisatie te blokkeren, zal Chroesjtsjov zowel afschuw en hilariteit oproepen als hij met zijn uitgetrokken schoen op de vergadertafel begint te timmeren. Een andere wereld, met andere boeven dan de onze.

Drie soorten nozems

Toch staat hier de tijd niet stil. Vooral de jeugdcultuur is in beweging. Het woord 'teen-ager' duikt op in de kolommen van de *Zwolse Courant*, met een taalkundig verantwoord verbindingsstreepje ertussen. En, veelzeggend, de jeugd wordt ook in Zwolle voor het eerst geïdentificeerd. De *Zwolse Pleingroep* organiseert onder leiding van pater Michaël Hensen op 24 april 1960 een bijeenkomst in bioscoop de Kroon over het jeugdprobleem. De sprekers onderscheiden drie soorten probleemjongeren: de puur criminele 'streetgangs' (in Zwolle niet te vinden), de 'nozems' en de licht criminele 'nozems met een bijmaak'. De tweede groep, de gewone nozems, krijgen in de discussie het voordeel van de twijfel: ze zijn 'niet per se' als criminelen te kwalificeren. Er ontstaat een levendige discussie over de oorzaken van het jeugdprobleem. 'Materiële welvaart, zo zei pater Hensen, leidt tot verzaaiing die noodzakelijker-

Jan van de Wetering

VOOR JONG EN OUD... **BATAVUS!**

Het rijwiel dat een mensenleven lang meegaar

Een overwoestbare Batavus voor iedereen! Voor de onstuimige jeugd, die een sterke, veilige fiets moet hebben. Voor de bedachtzame ouderen, die naar een lichtlopende, mooie fiets zoeken. Voor de toerist, die een betrouwbare sportfiets wenst. En voor de harde werker, die een weer-en-wind-fiets nodig heeft... Batavus, de fiets, waar U altijd op kunt vertrouwen, de trouwe metgezel, die U nooit in de steek laat. Een Batavus is mooi en blijft mooi... tientallen jaren lang, dank zij het onovertroffen Nirox lak- en chromewerk. Er zijn Batavus rijwiel in vele uitvoeringen. En de fiets, waar U van droomt is daar natuurlijk ook bij! Batavus, de fiets voor U... voor Uw zoon of dochter... voor iedereen!

Een advertentie voor het merk Batavus, die regelmatig in de 'Zwolse Courant' van 1960 stond.

wijze verveling en dus behoefte aan het nieuwe veroorzaakt.' De gevolgen zijn er naar: de nozems geven zich over aan ontoelaatbare vormen van sensatiezoeken, zoals joyriding en pornografische beeldcultuur.

Maar, het gevaar van de jeugd mag dan stevig aan de deur kloppen, op de scholen is daar nog weinig van te merken. De geest is er nog niet uit de fles. Week in week uit staan recensies in de krant over toneeluitvoeringen van de Zwolse scholen. De scholieren gaan niets uit de weg en lijken hun klassieken te kennen, gezien de stukken van Shakespeare, Molière en andere klassiekers die op het programma staan.

Ook de emancipatie van de vrouw – *hot item* in de jaren die volgen – lijkt in 1960 nog niet hoog op de agenda te staan. Dolle Mina is nog ver weg als we lezen over een scholieren-uitwisselingsprogramma tussen de MMS (Middelbare Meisjesschool) en het mannenbolwerk van de HTS (Hogere Technische School). De jongens gaan een dagje naar de MMS, de meisjes naar de HTS. Tijdens het eerste uur lijkt er niets bijzonders aan de hand: de meiden (toen meisjes) krijgen tijdens het eerste uur een proefles wiskunde. Tijdens het tweede uur mogen ze een witte laboratoriumjas aantrekken en werden ze, schrijft de krant 'aan 'n typisch vrouwelijk werkje gezet': het schoonmaken van de machines in het lokaal. Het deed de leraren gnuiven, aldus het krantenbericht. Aan het eind van het uitwisselingsprogramma trokken de HTS-studenten de MMS-meisjes in een open landauer terug naar hun school.

De tijdgeest komt op kousenvoeten. De neiging is om door te gaan zoals het altijd is geweest, bij ouderen wellicht meer dan bij jongeren. Neem de Zwolse Veemarkt: daar vindt elke vrijdag weer een waar spektakel plaats, met oeroude rituelen uitgevoerd door boeren en andere buitenlui. De Zwollenaren zijn er zo aan gewend dat de berichtgeving erover zich meestal beperkt tot een kort verslag over de aantallen aangevoerd vee. Nu het daar leeg en stil geworden is, lijkt zo'n verslag op een gedicht uit een ver verleden tijd. Bijvoorbeeld dat van 20 mei 1960: 'Aanvoer: 1068 runderen, 1589 graskalveren, 1230 nuchtere kalveren, 99 schapen, 252 lammeren, 297 varkens, 166 schrammen, 1480 biggen, 20 geiten. Totaal: 6201 stuks. Stieren en worstkoeien gingen tegen hogere prijzen de markt in.'

Na afloop nemen de boeren een borrel op de goede afloop in één van de cafés vlakbij. Hun vrouwen zijn wat verderop aan het snuffelen op de markt in de binnenstad. Veel van hen in boerendracht. Geen mens die er vreemd van op kijkt. Ze zijn even onopvallend in de stad aanwezig als de vermeende probleemjeugd. Zwolle is nog onder controle, Zwolle is een gelukkige stad.

Zwols echtpaar herschept eeuwenoud grachtenhuis in waardevol monument

Waar eens een burgemeestersfamilie, een beroemde domineedichter en een oermens woonden

De it is het verhaal van een vier eeuwen oud huis aan de Thorbeckegracht en een Zwols echtpaar dat jaren geleden het plan opvatte om het afgeleefde en verrommelde pand te gaan herscheppen in een waardevol historisch monument. Het huis stond weliswaar op de monumentenlijst, maar het enige monumentale dat er destijds nog aan te ontdekken viel was de sierlijke halsgevel die uit 1740 stamt. Jan Bouwmeester (60), die in het dagelijkse leven het beroep van opticien en audicien uitoefent, deed zijn naam eer aan door de oude woning met hulp van zijn vrouw Willemien om te toveren in een juweeltje van smaak- en gewetensvolle restauratiekunst. Bouwmeester is een rasechte Zwollenaar die geboren werd in de Diezerstraat, en ook zijn vrouw is van Zwolse afkomst (uit de Diezerpoort).

Het verhaal over hun queeste naar een ideale staat van hun droomhuis, maakt vervolgens ook weer andere opmerkelijke stories los. Het huis herbergt een boeiende geschiedenis, die in de loop der eeuwen een aantal markante bewoners naar voren laat treden. Eerst is daar in de achttiende eeuw een vooraanstaande Zwolse burgemeestersfamilie, dan in de negentiende eeuw een nationaal beroemde dichterpredikant, tevens reisbegeleider van een Oranjeprijs, en tenslotte in de twintigste eeuw een Zwolse gymnasiumleraar die de eerste Nederlandse oermens sinds onheuglijke tijden werd.

Ten overvloede dient zich nog een derde aspect van het verhaal aan. Dat is de rol die het huis vier eeuwen geleden speelde als een der eerste bouwsels in Zwolle's uitbreiding vlak buiten de noordelijke stadsmuur.

Maar laten we beginnen in de tijd van slechts twee decennia geleden toen de Bouwmeesters het pand

Thorbeckegracht 59-59a kochten en aan hun restauratieklus begonnen. Al vele malen waren ze langs het huis gewandeld, een beetje verkikkerd op de historische uitstraling en de pittoreske locatie tegenover de Wijndragerstoren. Ze hadden ervan gedroomd zo'n woning te kopen, zo'n huis waar de geest van eeuwen rondwaarde, maar ze beseften ook dondersgoed dat het een heel karwei zou worden om die sfeer weer in al haar glorie op te roepen.

Willem van der Veen

De nummers 62 tot 55 van de Thorbeckegracht in 1976. In het midden, met achttiende-eeuwse halsgevel, Thorbeckegracht 59-59A. (Foto M. Malherbe, collectie HCO)

Omdat er destijds nog een bejaarde weduwe in het benedenhuis woonde, begonnen de Bouwmeesters er in 1991 eerst maar eens mee om de bovenwoning, die sinds het eind van de negentiende eeuw van het gedeelte op de begane grond was afgescheiden, als hun nieuwe verblijfplaats in gebruik te nemen. Het opknappen en herindelen van die woonruimte bracht al werk genoeg met zich mee, zoals schilderen, behangen, installeren van sanitair, elektra, enzovoort.

Het zou nog een jaar of vijf duren alvorens ook de ruimte beneden vrijkwam, maar toen werd de grote restauratie van de voor- en achtergevel dan ook meteen grondig aangepakt. De werkzaamheden behelsden ondermeer een volledige vervanging van de gesneden voegen en het totale schilders- en stukadoorswerk aan de buitenkant. Men moet hierbij aanmerken dat deze restauratie niet het oorspronkelijke, begin zeventiende-eeuwse aanzien van het pand betrof, maar de situatie die in 1740 was ontstaan na een verbouwing in opdracht van de toenmalige eigenaar, de familie Hanselaer. De renaissancegevel werd toen vervan-

gen door een bij die tijd passende halsgevel met beeldhouwde vleugelstukken en fronton, zoals die anno 2010 nog steeds in al haar sierlijke glorie aan de Thorbeckegracht te pronk staat.

Voorlopig woonden de Bouwmeesters prinsheerlijk in hun nieuwe – tegelijk zéér oude – bovenwoning en overdachten blij en trots de aanstaande vervulling van hun wens. Wel bleven ze zich heel bewust van de dringende opdracht die ze zichzelf hadden gegeven. Onder de vloer waarop zij zich dagelijks bewogen, lag nog een groot werkterrein braak. Volgens de Bouwmeesters vroeg het qua stijl verrommelde interieur om een intensieve restauratie, die niet alleen historisch verantwoord moest zijn, maar die een modern gezin ook het bijbehorend comfort kon schenken. Gemakkelijker gezegd dan gedaan. Het heeft vijf jaar geduurd voordat Bouwmeester eraan toekwam. Het karwei vereiste immers veel bouwtechnische voorbereiding en verzamelen van kennis over de historie van het pand.

Buiten de Vispoort

Jan en Willemien Bouwmeester kwamen er via archiefonderzoek achter dat hun huis rond 1600 werd gebouwd op een stuk grond buiten de stadsmuur, dat toen 'Buiten de Vischpoort op den kalckhoop' werd genoemd. Binnen de stadsmuren begon Zwolle in die tijd uit zijn voegen te barsten. Het gereedkomen van verdedigingswerken op het Noordereiland vormde de aanleiding tot een vierde stadsuitleg. In de eerste helft van de zeventiende eeuw waren er volop bouwactiviteiten langs de gracht tussen Vispoort en Diezerpoort. Op de plattegrond van Joan Blaeu is dit duidelijk te zien. Toen deze befaamde Amsterdamse cartograaf de situatie op de Dijk (nu Thorbeckegracht) in Zwolle rond 1649 schetste, was de bebouwing al behoorlijk gevorderd.

In zijn eerste renaissancegedaante was de woning een koopmanshuis met specifieke kenmerken, zoals een trappartij in het achterhuis (later is deze naar voren geplaatst). Verder een hal, een voorkamer en een tussenkamer met een alkoof daarboven, die met een trapje bereikt kon worden. In die tussenkamer was een stookplaats met een zogeheten rookvang, een primitief soort

Het koopmanshuis met achttiende-eeuwse halsgevel aan de Thorbeckegracht, vroeger Op den Dijk of de Dijk geheten. Rechts is nog een klein stukje te zien van het rode huis in Jugendstil (begin twintigste eeuw), waar meer dan zeventig jaar de muzikale familie Ponten heeft gewoond. Links het omvangrijke, vierkante pand met zijn geornamenteerde lijstgevel uit de negentiende eeuw. (Particuliere collectie)

schoorsteen; niet meer dan een spleet in de muur. In de hoger gelegen alkoof bevonden zich de bedstees, waarin de mensen sliepen. Lekker in de warmte van beneden, maar ook heel wat minder aangenaam door de rook die tegen het plafond bleef hangen. Juist door die rook was het eeuwen geleden gebruikelijk om de kamers zo hoog mogelijk te maken.

Een lange gang naar achteren leidde naar een achterkamer en naar het souterrain, dat men via een trappetje kon bereiken. Hier bevonden zich de keuken, een bijkeuken met aanverwante stookplaats en enkele andere ruimten. Tijdens de dagelijkse werkzaamheden verbleef hier ook het bedienend personeel dat in kleine huisjes achterin de tuin gehuisvest was. Zo'n situatie trof men in die tijd dikwijls aan bij voorname woningen. De dienstbodes en knechten konden hun minibe-huizing alleen bereiken via een steegje dat naast het grote huis liep. De steegjes dienden ook als brandgang om te voorkomen dat brand oversloeg van het ene huis naar het andere. De voordeur aan de Dijk was voor het personeel verboden toegang (behalve natuurlijk als daar werkzaamheden moesten worden verricht). Overigens waren het niet alleen voorname koopmanshuizen die aan de Dijk stonden. Ook zag men er eenvoudiger panden van beurtschippers, die aan de gracht dichtbij hun schepen woonden.

Vondsten

Jan Bouwmeester begon in 1992 met de restauratie van het gestukadoorde en geornamenteerde plafond in de achterkamer. Een karwei dat hij, vaak liggend op een stellage, in drie maanden klaarde. Vermelding verdient hier de vondst van een plafondklos, onderdeel van het rozet in het middenornament. Aan de achterkant bevatte deze klos de namen van de twee heren tussen wie het pand in 1838 van eigenaar verwisselde, te weten de koopman Jan Jansen en de in die tijd befaamde dichterdomeinee G.H. van Senden. De laatste gaf toen opdracht de achterkamer naar zijn smaak en in de vroeg negentiende-eeuwse stijl te verbouwen. Op Van Senden komen wij later terug. Deze veelzijdige en ondernemende man zou nog van zich doen spreken.

Na de werkzaamheden aan het plafond voerde Jan Bouwmeester de restauratie verder uit in samenwerking met aannemer Olde Rikkert, waarbij zoveel mogelijk hergebruik en aanvulling van oude bouwmaterialen werden toegepast. Ook deed hij nog een paar opmerkelijke vondsten, zoals: een muntenverzameling, zeer oud aardewerk, gesmede draadnagels, een kastdeur met het allereerste, eeuwenoude behang (in stukjes aan elkaar geplakt) en een spoorstaaf die tussen de plafonds als versterking diende en die afkomstig bleek te zijn van de lang geleden opgeheven tramlijn Zwolle - Dedemsvaart. Authentieke elementen in het huis werden zoveel mogelijk in de oorspronkelijke staat teruggebracht, zoals het houten plafond in de voorkamer, geschilderd in de originele kleuren, met in het midden een in perspectief geschilderd ornament.

Beneden in het souterrain vond Bouwmeester de resten van een particuliere waterput. Een waardevol bezit in tijden dat waterleiding nog een verre toekomstdroom was. Dan hoefden de meiden niet met emmers naar de stadspomp te lopen. De hedendaagse aanblik van datzelfde souterrain zou de bewoners van toen een futuristisch wonder hebben geleken. De kelderachtige ruimte werd

Op de plattegrond van Zwolle die de befaamde cartograaf Joannes Blaeu halverwege de zeventiende eeuw maakte, is links goed te zien hoe het toen nieuwe Noordereiland werd gevormd. Aan de Dijk (nu Thorbeckegracht) staat al een rij huizen, onder welke het huidige pand Thorbeckegracht 59, tegenover de Wijn-dragerstoren. (Collectie HCO)

Bij de restauratiewerkzaamheden deed Jan Bouwmeester enkele vondsten, zoals vroeg achttiende-eeuws behang (boven en linksmidden), achttiende-eeuwse munten en stukken van vroeg negentiende-eeuwse kranten die voor afdichting van kieren werden gebruikt. (Particuliere collectie)

verbouwd tot een hypermoderne, sfeervolle living met woonkeuken, slaapkamers en badkamer. De Bouwmeesters brengen daar nu het grootste deel van hun tijd door. Begrijpelijk, want de gerestaureerde kamers op de bel-etage zijn zo nauwkeurig mogelijk teruggebracht in de staat, zoals die zich voordeed in de eerste helft van de negentiende eeuw. Eigenlijk te mooi en ook te kwetsbaar voor het eenentwintigste-eeuwse leven van alledag, maar natuurlijk wel geëigend als salon voor visite en andere sociale gelegenheden.

Het huis is al meer dan honderd jaar opgedeeld in een beneden- en bovenwoning, een ingreep die in 1896 geschiedde door de toenma-

Aan de achterkant van het huis werden zware stalen balken aangebracht bij de restauratie van het souterrain. (Particuliere collectie)

lige eigenaar, aannemer H.G. Treep. Ruim een eeuw later speelden de Bouwmeesters met de gedachte om de beide woongedeelten weer tot één huis samen te voegen. Bij nader inzien zagen zij hier toch maar vanaf, toen ze beseften dat nu hun kinderen waren uitgevlogen de ruimte voor hen tweeën te groot zou worden. Nu is die bovenwoning (59a) weer verhuurd.

Eerste bezitters*

Zoals het eeuwen geleden een koopmanshuis betaamde, werd de bovenverdieping aanvankelijk gebruikt voor opslag van goederen en andere handelingen die betrekking hadden op het beroep van de eigenaar. De eerste naam die met betrekking tot het huis in de archieven opduikt, is die van Derck Coenen (ook wel geschreven als Conen of Konen). Zijn naam komt voor in de vuurstedengeldregisters, die in de stad Zwolle vanaf 1628 worden bewaard. Over het aantal vuur- en haardsteden, dat zich in een huis bevond, was de eigenaar verplicht belasting te betalen. In de periode 1628-1643 staat Coenen voor zes vuursteden genoteerd. Zijn huis op de Dijk buiten de Vispoort was groot, de meeste huizen hadden slechts één of twee vuursteden. Dat betekent dat Coenen er zowel letterlijk als figuurlijk warmpjes bijzat. Derck Coenen was kennelijk in 1642 overleden, omdat zijn weduwe Heiltjen Jansen in de periode 1642-1647 vermeld staat als degene die deze belasting betaalde. Zij liet in 1643 weten dat er twee vuursteden waren afgebroken. Voor de resterende vier betaalde zij in totaal twaalf gulden per jaar.

Wie waren nu de personen die het pand in de zeventiende eeuw in bezit hadden? Op die vraag biedt de generale index van het voormalige Gemeentearchief Zwolle uitkomst. Bovengenoemde Derck Coenen komt voor het eerst voor in 1611. Op 15 januari van dat jaar verkreeg hij tegen betaling het burgerrecht van de stad, hetgeen betekent dat hij hervormd van godsdienst was en dat hij nu lid kon worden van een gilde. Coenen was afkomstig uit Erkelenz, een stadje dat men kan situeren in het huidige Noord-Rijnland – Westfalen. Jammer genoeg wordt zijn beroep niet vermeld. Gezien de locatie van zijn huis aan de gracht zal hij iets met scheepvaart te maken

hebben gehad. Waarschijnlijk was hij factoor (handelsagent) of koopman. Dit vermoeden wordt versterkt door het feit dat Coenens huis enige malen voorkomt met de toevoeging 'Den Amsterdam'. Namen van huizen – en zeker op uithangborden – dienden als wegwijzers voor vreemden en onbekenden in de stad. Men zou ze kunnen vergelijken met de huidige neonreclames. Zij vestigden de aandacht op beroepsactiviteiten die er plaatsvonden, of – zoals in dit geval – op contacten die vanuit het pand met Amsterdam bestonden.

Naspeuringen in de index leveren ook de informatie dat Derck Coenen verscheidene dienstbodes heeft gehad. Bij hun huwelijken gaven zij op dat zij bij Coenen op de Dijk buiten de Vispoort werkzaam waren. Dit betrof Hermiena Jansen en Geertruid Valentijns. Zeker is in elk geval ook dat Derck een zoon had, geheten Coen (Koen) Dercks (Derks). Op 30 april 1626 trouwde deze met Trijntje Wolters en woonde samen met haar bij zijn vader in huis. Na een huwelijk van ruim tien jaar stierf Coen. Hij liet een vrouw met drie kinderen na, te weten Truichien (Geertruid), Grietje en Derck Coenen.

De weduwe Trijntje heeft na enige tijd plannen om te hertrouwen en moest toen 'erfuiting' doen. Dat gebeurde op 1 maart 1638 en betekende dat voor schepenen van de stad vastgesteld moest worden wat de kinderen van hun vader toekwam. Samen kregen de kinderen driehonderd gulden, uit te keren bij meerderjarigheid. Trijntje beloofde ze goed op te voeden en degelijk te kleden. Grootvader Derck Coenen en Coert Wolters (een broer van Trijntje) werden aangesteld tot voogden over de kinderen. Op 3 april 1638 hertrouwde Trijntje, wonende buiten de Vispoort, met Simon Nijssen (Niessen).

Haar dochter Geertruid Coenen (van haar eerste man Coen Dercks) trouwde zes jaar later, nadat zij in 1644 belijdenis had gedaan, met Evert Muijs (Muys). Inmiddels was ook haar grootvader Derck Coenen in 1642 overleden. Toen haar grootmoeder Heiltjen Jansen in 1655 stierf, kwam het huis 'Buiten de Vispoort' aan de stadsgracht in het bezit van Geertruid en haar man. Deze Evert Muijs deed in september 1644 belijdenis in

de hervormde kerk en werd een maand later lid van het Zwolse Sint Nicolaas- of kramersgilde, hetgeen betekende dat hij zijn geld verdiende als koopman en dat zijn vader al burger van Zwolle was. Enkele jaren later wordt Evert Muijs vermeld als pachter van de zouttol. Evenals voor bier, wijn en turf moest er toen ook betaald worden voor het gebruik van zout. Voor de stad vormden deze belastingen een belangrijke bron van inkomsten.

Uit het huwelijk van Evert Muijs en Geertruid Coenen werden verscheidene kinderen geboren, maar de kindersterfte was groot. In 1656, het jaar dat de pest heerste, werden liefst drie kinderen van Muijs ten grave gedragen. Ook Muijs zelf had niet het eeuwige leven. Op 24 januari 1665 werd zijn lichaam in de Grote Kerk begraven.

De geschiedenis herhaalt zich. Geertruid Coenen, weduwe van Evert Muijs, wilde hertrouwen, maar moest ook eerst erfuiting doen ten overstaan van de schepenen der stad. Dat gebeurde op 19 april 1670, op het moment dat nog maar één kind in leven was, te weten Johanna Muijs. Geertruid Coenen beloofde dat zij haar dochter in kost, kleren en alle noodduft zou onderhouden en haar bij een eventueel huwelijk een uitzet zou meegeven zoals een burgerdochter betaamde. Tevens zou Johanna bij meerderjarigheid vijfhonderd gulden krijgen. Nadat deze akte was opgemaakt kon Geertruid hertrouwen. Op 23 april 1670 ging zij in ondertrouw met de handelsman Jan Fronten die afkomstig was uit Vriezenveen. Het huwelijk werd in de kerk van Mastenbroek voltrokken, waaruit een zekere deftigheid blijkt.

Jan Fronten sloot zich in datzelfde jaar aan bij het Zwolse Sint Nicolaas- of kramersgilde. Kinderen werden er niet geboren uit dit huwelijk, zodat Geertruids dochter Johanna Muijs na het overlijden van haar moeder en stiefvader in 1681 in het bezit kwam van het huis aan de gracht.

Vooraanstaande familie

Via Johanna Muijs komt het huis in het bezit van een familie die in het Zwolle van de achttiende eeuw een invloedrijke positie verwierf. In 1686 trouwde Johanna Muijs namelijk met Johannes Hanselaer, hopman en gemeensman (vertegenwoordiger van de burgerij), die in 1723 voor het

Anno 1740, gevelsteen van Thorbeckegracht 59. (Collectie HCO)

eerst als eigenaar wordt vermeld. Telgen van deze familie Hanselaer zouden het huis 'Op den Dijk buiten de Vischpoort' meer dan een eeuw blijven bewonen.

Na Johannes en Johanna, die respectievelijk in 1729 en 1739 overleden, ging het bezit over op hun zoon Albertus (geb. 1696), die zijn vader opvolgde als hopman en gemeensman en die daarbij ook nog de functie van kerkmeester bekleedde. Albertus trouwde in 1736 met Magdalena Scriverius, een dochter uit een gegoede Zwolse familie. Het is deze Albertus die, geheel in de geest van de gestegen familiestatus, het huis in 1740 liet verbouwen in een bij die tijd horende en meer chic uitstralende stijl. Het krijgt nu de sierlijke halsgevel met gebeeldhouwde vleugelstukken en fronton, zoals die nu nog steeds valt te zien.

Dit echtpaar werd verblijd met twee zoons en een dochter, van wie de eerste zoon, Johannes (geb. 1736), nog hoger dan zijn vader op de maatschappelijke ladder steeg. Hij mocht zich een burgemeester van Zwolle noemen. Nu moet men die

functie van toen niet vergelijken met de betekenis die men vandaag de dag aan het burgemeesterschap toekent. Steden hadden destijds meerdere burgemeesters, die samen met schepenen en raden de magistraat vormden. Zij waren regenten met veel invloed in de stad.

In 1793 staat het huis op naam van doctor Paulus Hanselaer, meester in de rechten. Het feit dat hij de drie jaar jongere broer van voornoemde Johannes was, maar deze niet overleefde, roept vragen op. Paulus stierf in 1817 en Johannes in 1819. Waarom bleef Johannes niet de officiële bezitter van het huis?

Over de familie Hanselaer kan verder nog worden vermeld dat Johanna, de enige zuster van Johannes en Paulus, in 1767 trouwde met Rudolf Sandberg uit Elburg, meester in de rechten, schout van IJsselmuiden en later burgemeester van Zwolle. Rijst de vraag of dit echtpaar met hun kinderen het huis bewoonde na 1801, het jaar waarin doctor P. Hanselaer voor het laatst als bezitter wordt vermeld. Feit is in elk geval dat het huis van de familie

Hanselaer, nadat het 109 jaar in haar bezit was geweest, in 1832 werd gekocht door Jan Jansen, koopman te Zwolle. Een herinnering aan de familie Hanselaer is nog te vinden in de Michaëlskerk op de Grote Markt. Daar bevindt zich een grafsteen met hun naam erin gebeiteld. Ook de Hanselaer-mate, een straat in Gerenbroek in Zwolle-Zuid, herinnert aan deze familie.

Zwolse Mummie

Het lijkt er een beetje op dat koopman Jansen het huis voornamelijk als beleggingsobject had aangechaft. Want een jaar of vijf later, in 1837, deed hij het alweer van de hand. En wel aan de predikant dr. Gerhard Heinrich van Senden (1793-1851), die vijf jaar eerder een beroep naar de Nederlands Hervormde Gemeente in Zwolle had aanvaard. Na de koop toonde deze dominee meteen zijn voortvarendheid door opdracht te geven voor een verbouwing van de benedenverdieping in de interieur-stijl, zoals die op dat tijdstip bij de gegoede Zwolse burger bon ton was.

Een man van een intellectuele allure als Van Senden hadden de Zwollenaren sinds Rhijnvis Feith en Jan ter Pelkwijk niet meer in hun midden gehad. Niet alleen als predikant beschikte hij over bijzondere gaven, maar hij maakte ook naam als dichter, schrijver en wetenschapsman. Hij was een van de zogenoemde dichterdominees, die een groot deel van de negentiende-eeuwse literatuur hebben beheerst. Als een soort wonderkind had Van Senden al heel jong indruk gemaakt door zijn buitengewone aanleg. Er werd van hem verteld dat hij op vijfjarige leeftijd al in staat was de bijbel te lezen. Later werd hij een belangrijk kenner van alles wat met Palestina en omliggende landen te maken had.

Rond 1885 kreeg dominee Van Senden opnieuw bekendheid als de man van wie wetenschappers vaststelden dat hij er naar alle waarschijnlijkheid voor gezorgd heeft dat de stad in het bezit kwam van de zogenoemde Zwolse Mummie. Dit had destijds te maken gehad met Van Sendens vriendschappelijke relatie met de Oranjeprinses Marianne, die hij als reisleader en geestelijk raadsman had vergezeld tijdens een lange reis naar het Heilige Land en de verdere Oriënt. Die Zwolse

Mummie lag een ganse tijd tentoongesteld in het Provinciaal Overijssels Museum aan de Melkmarkt, zonder dat iemand wist hoe dit letterlijke Fremdkörper daar terecht was gekomen. Evenmin had iemand enig idee wat een drieduizend jaar oude Egyptische mummie te maken zou moeten hebben met de geschiedenis van Overijssel. In de jaren tachtig van de twintigste eeuw kwamen historievorsers er eindelijk achter dat niemand anders dan dominee Van Senden de mummie naar Zwolle had kunnen brengen. De dominee was immers tijdens de reis met Marianne in de gelegenheid gesteld om op kosten van de prinses waardevolle antiquiteiten aan te schaffen. Deze royale geste was een geschenk voor zijn onbaatzuchtige hulp, wijze raad en inspirerend gezelschap tijdens de reis.

Dekmantel

Die lange tocht naar het Heilige Land had opmerkelijke achtergronden. Wat vrijwel niemand in 1849 wist, was het nogal ongehoorde feit dat de onderneming eigenlijk diende als dekmantel voor een geheime bevalling van de zwanger geworden Oranjeprinses. Nadat deze lievelingsdochter van koning Willem I aanvankelijk bij iedereen geliefd en gerespecteerd was geweest om haar schoonheid

Prinses Marianne, naar een aquarel van J.Ph. Koelman uit 1846. Zij maakte dankbaar gebruik van de hulp van dominee Van Senden tijdens haar reis naar Palestina. (Uit: Prinses Marianne, 1810-1883, Waanders 2010)

Mijnen voet op Kanaäns grond

Dominee Van Senden publiceerde na thuiskomst van zijn reis met de prinses een reisverslag, getiteld *Het Heilige Land of Mededeelingen uit Eene Reis naar het Oosten, gedaan in de jaren 1849 en 1850, in gezelschap van Hare Koninklijke Hoogheid, de Prinses Marianne der Nederlanden*. Er bestond in het hele land belangstelling voor dit boekwerkje, prominent onder de voorintekenaars stonden zelfs koning Willem III en zijn oom prins Frederik, broer van prinses Marianne. In onderstaand fragment beschrijft Van Senden de aankomst in Palestina, een gebeurtenis waarnaar hij erg uitgekeken had:

'Jaffa heeft aan de zee eenen lage buitenkant. Zij ligt beneden onder den muur, en door een poortje, dat gesloten kan worden, daalt men langs trappen tot haar af. Die buitenkant was dicht bezet met menschen. Onder den volkshoop merkte ik er ook op die het kleed van den Europeër droegen. – Zoodra de menschelijke stem van daar ons kon bereiken, verhief er zich die van eene, welke in het Engelsch ons toesprak. Het is een Heer, die zich tot ons wendt met de vraag: "of de Nederlandsche Prinses zich in de sloep bevindt?" Op het toestemmend antwoord maakt hij zich bekend als Engelsch Consul van Jaffa. Hij deelt mede, "dat de Firman [=toestemming], door de Porte [=haven] ten behoeve van Hare Koninklijke Hoogheid afgegeven, is gesteld in zijne handen. Omdat er geen Consul van de Nederlanden in Jaffa is, heeft de Nederlandsche Consul van Beyruth hem dat stuk gezonden. – Hij stelt er eene bijzondere eer in, de Prinses van dienst te zijn. – Van de quarantaine [vijf dagen] kan men ons niet ontheffen; op haar is geene exceptie, – maar een buitenverblijf, dat hij heeft nabij de stad, biedt hij aan. Het zal hem veel eer zijn, wanneer wij daar, gedurende den tijd onzer afzondering, willen vertoeven. Hij snelt vooruit naar het quarantainegebouw; daar zal hij ons opwachten." – Hierhenen gaat dan nu de vaart. Wij roeien den zuidwestelijken hoek van den muur der stad om; wij varen het einde der zuidelijke voortzetting van denzelven voorbij. De omsluiting van de quarantaineinrigting verheft zich; door eene deur en langs vele trappen heeft zij eene gemeenschap met het laag gelegen strand. Het water is hier kalm; de rotsen liggen diep; het strand is er vlak; – men laat de sloep op het strand loopen. De matrozen springen over boord, zij dragen ons door het water. – Hier is het, waar ik het eerst mijnen voet zet op Kanaäns grond. Mijne ziel verheft zich naar boven, en de gevoelens van het getroffen hart rijzen omhoog tot den Goddelijken Leidsman en Beschermmer van mijn leven.'

en vroomheid, was zij omstreeks die tijd door roddel en achterklap verworden tot het zwarte schaap van de koninklijke familie.

De directe oorzaak lag in haar ongelukkige huwelijk met haar neef Albert, de zoon van de koning van Pruisen; een ruwe, botte figuur die zijn eigen gang ging, veel in huizen van lichte zeden vertoefde en een verhouding kreeg met een hofdame. Marianne was door dit gedrag zo van haar stuk gebracht dat zij haar Pruisische prins, heel uitzonderlijk in die tijd, verliet. Nadat zij eerst enige tijd in Italië had verbleven, kwam zij terug naar Den Haag. Daar kocht zij het buiten Rusthof in Voorburg en kreeg er een romance met de gehuwde Johannes van Rossum, haar koetsier en later particulier secretaris. Het was een pure en romantische liefde, zij bleven tot de dood van Van Rossum in 1873 bij elkaar. Maar aan het hof werd er zo venijnig over geroddeld dat Marianne zich onteerd voelde en het leven in Nederland voorlopig niet meer zag zitten. Toen zij ook nog zwanger werd van Van Rossum besloot zij om samen met haar minnaar – geld had ze genoeg – maar eens een lange reis te gaan maken en die tegelijk te gebruiken om ver van huis in alle stilte haar kind ter wereld te brengen.

Op dat moment verscheen haar goede kennis, dominee Van Senden uit Zwolle, ten tonele. Hij werd gevraagd om het paar als 'aardrijkskundig en geestelijk leidsman' te vergezellen. Op 29 augustus 1849 liep het prachtige, vijftig meter lange stoom- en zeilschip *Willem I*, dat alle zeeën van de wereld had getrotseerd, de haven van Palermo op Sicilië binnen. Daar verliet Marianne het schip, samen met Johannes, vier hofdames en dominee Van Senden, om in het onbekende dorpje Cefalu haar kind te baren. Het schip voer door naar Catania om daar op de prinses en haar reisgenoten te wachten.

Naar Egypte

Het duurde niet minder dan drie maanden voordat het reisgezelschap eindelijk weer bij het schip kwam opdagen, hetgeen tot gevolg had dat het reisschema ernstig moest worden aangepast. Verder dan Egypte konden Marianne en haar reisgenoten niet meer reizen met de *Willem I*, waardoor

Het fraaie grafmonument van de befaamde dichterdomee dr. G.H. van Senden (1793-1851) op de algemene begraafplaats aan de Meppelerstraatweg. Zijn portret staat daarop afgebeeld. Dit monument was vervaardigd 'Als hulde van zijne leerlingen, vrienden en hoogschatters'. De Kamper dichter F.F.C. Steinmetz verwees destijds ook naar de Palestinareis van de overledene met het volgende grafdicht:

*'Teruggekeerd van 't graf van Hem,
Dien God ons schonk te Bethlehem,
Vond hier de vrome pelgrim ruste;
Wiens geest aan beter levenskuste
Zijn Heer ziet, bij der Engelenstem,
In 't hemelsche Jeruzalem.'*

(Foto redactie)

zij besloten eerst maar eens de vele bezienswaardigheden in dat legendarische land aan de Nijl te gaan bekijken. Dominee Van Senden liep zich het

vuur uit de sloffen om de prinses en haar geliefde alles te laten zien en herhaalde die zware klus toen het gezelschap na maanden eindelijk op een ander schip via Jaffa in het Heilige Land arriveerde. Toen er ook nog bezoeken aan Damascus en Beiroet volgden, kwam Van Senden na ruim een jaar doodmoe in Zwolle terug. Hij moest meteen weer de kansel beklimmen en begon ook spoedig aan zijn reisverslag, maar hij kreeg niet meer de kans om dat te voltooien. Alleen het eerste deel verscheen in druk. De dominee liep in zijn verzwakte toestand een mazelenbesmetting op die hem fataal zou worden. Van Senden overleed in oktober 1851, 57 jaar oud.

Zijn Egyptische mummie kwam na een aantal omzwervingen in 1903 terecht in het Provinciaal Overijssels Museum, tegenwoordig Stedelijk Museum Zwolle. De mummie heeft rond 1990 nog enige jaren in het depot van het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden gelegen, maar toen zij hem daar kwijt wilden, is hij weer teruggekomen. In 2003 was hij te zien op de expositie *De Zwolse mummie ontrafeld*, waarin de technische onderzoeken aan deze mummie gepubliceerd werden.

Het huis op de Dijk bleef na Van Sendens dood nog tientallen jaren in het bezit van zijn familie. Zijn zoon, de advocaat-procureur mr. E.G. van Senden, woonde er tot in de jaren negentig van de negentiende eeuw. De aannemer H.G. Treep ziet men in 1896 vermeld als de nieuwe eigenaar. In datzelfde jaar splitste Treep het pand in twee woningen, wijk I 113 en 113A genummerd, beneden en boven, waarbij de ingang werd veranderd en de trap van achter naar voren werd verplaatst. Treep ging zelf boven wonen en verhuurde de benedenverdieping als kantoor aan de Maatschappij Paarden- en Veeverzekeringen. Kort na het overlijden van J.R. Thorbecke (1798-1872) werd ter ere van hem de Dijk omgedoopt in Thorbeckegracht, omdat hij op nummer 11 geboren was.

Opa Snijder

H.G. Treep bleef liefst zeventig jaar eigenaar van het pand, waarna hij het in 1966 aan de gemeente Zwolle verkocht. In de tussentijd bleef het op de begane grond jaren in gebruik als kantoorruimte.

De bekende Zwolse leraar, wereldreiziger en 'oermens' Roelof Horreüs de Haas. De Haas bewoonde Thorbeckegracht 59a van 1975 tot 1988. (Uit: Haze-sporen, 1999)

Na de paarden- en veeverzekering volgde in 1910 het bureau van de gemeenteontvanger en in 1922 dat van de havenmeester. Het verloop in het bovenhuis was heel wat groter. Vanaf 1903 woonden daar achtereenvolgens de koopman H. Hompes, de journalist L. Attema, de gymnasiumleraar dr. W.E.J. Kuiper en de kleermaker H.J. Waayer.

*Jan en Willemien
Bouwmeester voor
hun vier eeuwen oude
huis aan de Thorbec-
kegracht. (Particuliere
collectie)*

Vanaf 1919 kwam er een man te wonen die in Zwolle bekendheid zou verwerven. Hij heette J. Snijder en was de instructeur van het drijvende zwembad in het Zwartewater, waar hij heel wat jonge Zwollenaartjes de zwemkunst bijbracht. Velen zullen zich hem ook herinneren als 'Opa Snijder', die decennia later in een *Zwolse Courant* van de jaren vijftig werd afgebeeld als de sportieve grijsaard die elke morgen in alle vroegte – weer of geen weer – de stadsgracht indook ter hoogte van zijn woning aan de Thorbeckegracht. Hij woonde toen niet meer tegenover de Wijndragerstoren, maar verderop, in het stuk Thorbeckegracht ten westen van de Vispoortenbrug.

Nadat Snijder in 1924 was verhuisd, werd het huis op de bovenverdieping lange tijd bewoond door de aannemer Sieb de Rooy. Beneden woonden toen in volgorde van jaren de procuratiehouder P. van Balkum, de kapster mej. W. de Graaf, de gemeenteopzichter U.J. Brandsma en de assurantieman H. Spoelstra. Nadat De Rooy in 1953 overleed, kwam zijn zoon Joop (ook aannemer) in 1957 beneden te wonen en verhuisde zijn moeder, A.B. de Rooy-Eek, naar boven, waar haar plaats na overlijden in 1965 werd ingenomen door de tandtechnicus J. van Voorst. Toen Joop de Rooy in 1975 overleed, bleef zijn weduwe T. de Rooy-Greven beneden wonen.

Oermens

In het bovenhuis verscheen in hetzelfde jaar 1975 een opmerkelijke figuur als bewoner. Roelof Horreüs de Haas was een gepensioneerde leraar van het Gymnasium Celeanum te Zwolle en Kees Boeke's Werkplaats te Bilthoven, waar lang geleden de prinsesjes Beatrix en Irene schoolgingen. Als zoon van de roemruchte 'rode dominee' Gerard Horreüs de Haas, was Roelof uiteraard een beetje erfelijk belast, maar zelf toonde hij ook zoveel persoonlijkheid dat hij met gemak uit de schaduw van zijn vader naar voren trad om een heel eigen invulling aan zijn leven te geven. Roelof ontplooi- de zich als een gedreven leraar, een nieuwsgierige onderzoeker, een gewetensvol wetenschapper, een bevlogen idealist met een kunstzinnige geest, een onverschrokken reiziger, ja, zelfs als een romanti- sche avonturier.

Rond zijn zeventigste jaar vestigde hij internationaal de aandacht op zich als initiatiefnemer van 'Het Oer', een experiment om met een groep oudleerlingen in de tijd terug te reizen. Hij voerde ze terug naar een stukje prehistorie, waarin zij geheel op zichzelf terug geworpen werden en als het ware opnieuw het wiel moesten uitvinden. Men ervoer het als een geweldige uitdaging om te leven onder dezelfde omstandigheden als waarmee de mensen uit de steentijd het duizenden jaren geleden moesten stellen.

Horreüs de Haas richtte eerst een 'oerschooltje' op en kreeg het halverwege de jaren zeventig voor elkaar dat hij ergens in een ongerept deel van de nieuwe Flevopolder een 'steentijddorpje' kon stichten. Met het werk dat daar werd verricht en de inzichten die er uit voortvloeiden, kreeg hij in de hele wereld wetenschappelijke erkenning.

De laatste twaalf jaar van zijn leven woonde De Haas alleen in het oude bovenhuis aan de Thorbeckegracht. Geen plek waar hij als hartstochtelijk natuurmens leek thuis te horen en hij was er dan ook zelden. Meestal trok hij door de wereld of zwoegde met weerbarstige materie in zijn oerdorpjes. Volwassenen kon Roelof de Haas even intens begeistere als zijn vroegere leerlingen. Dat deed hij vooral met causerieën over reizen naar verre landen die hij illustreerde met fraaie beelden. Fotograferen, tekenen en boetsen kon hij immers ook voortreffelijk. Adembenemend klonken zijn verhalen over ontberingen op berghellingen in de Himalaya en in Zuid-Amerika. Stelt u zich voor: een 63-jarige, ascetische en broodmagere man, slechts gekleed in een hemdje en een broek, op een tweeduizend meter hoge berg in Brazilië, overvallen door onweer en uren durende stortregen. In de stikdonkere koude nacht, als een haas liggend in een kuiltje in het open veld, met heel zijn wilskracht en concentratie vechtend om zijn lichaamstemperatuur niet onder een fataal minimum te laten dalen. Met inzet van al zijn lichamelijke en geestelijke krachten hield hij het leven erbij. Het verslag dat hij er van gaf, deed zijn toehoorders jaren later nog tot in hun tenen huiveren als zij luisterden naar dit oermens in de twintigste eeuw.

Horreüs de Haas overleed in 1988. Hij was de laatste bewoner van het bovenhuis voordat Jan en Willemien Bouwmeester erin trokken. Ware hij nog in leven, dan zou hij het interieur niet meer herkennen. In Roelofs tijd zag het er uit als een vervallen, sombere ruimte, vooral tijdens de lange perioden van zijn afwezigheid. Nu ademt het een sfeer van eigentijdse frisheid, waarin toch de antieke grandeur niet is weggepoetst.

Het huis 59-59a, zoals het tussen het witte (links) en het rode pand (rechts) aan Zwolle's mooie Thorbeckegracht gelegen is. (Particuliere collectie)

* Met dank aan Wim Huijsmans, archivaris bij het HCO, die de informatie voor dit hoofdstuk heeft aangedragen.

Bronnen en literatuur

- Gesprekken met J.M.A. Bouwmeester en W.M.H. Bouwmeester-van Haarlem
- Vuurstedengeldregisters, Stadsarchief Zwolle, inv. nrs. 9260-9263, HCO
- Generale index van het voormalige Gemeentearchief Zwolle, HCO
- *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant* Jan ten Hove: *De Zwolse Mummie*. Uitg.: Zwolse Historische Vereniging en Provinciaal Overijssels Museum, 1987

Willem van der Veen: *In de Achteruitkijkspiegel*, deel 1, 1999

Schrikken in de Smeden

Wim Huijsmans

Drukte in de Smeden, het laatste deel van de Diezerstraat, circa 1900. In de straat liggen de rails van de paardentram. Ongeveer op deze plek sloegen de paarden op hol toen een 'stoomfiets' luid knallend voorbijreed. (Foto Deutmann, collectie HCO)

Onlangs liep ik door de drukke Diezerstraat om een broodje te halen bij Bakker Bart. Ik schrok me rot toen ik in de Smeden – aan het eind van de Diezerstraat – rakelings werd gepasseerd door een scootmobiel. Bijna geruisloos reed de jonge bestuurder in het uiterst wendbare en comfortabele wagentje in een hoog tempo tussen het wandelende publiek door, mij en anderen geschrokken en in verbijstering achterlatend. Hij kon zo aan een wedstrijd voor scootmobiels meedoen.

Waarschijnlijk was hij zich onbewust van het feit dat de Smeden in vroegere tijden juist het lawaaige deel van de Diezerstraat vormde. Hier waren de (brand)gevaarlijke beroepen geconcentreerd, zoals de smeden (vandaar ook de naam voor dit deel van de straat) met hun open vuren en de bakkers met hun ovens. Voor de inwendige mens waren er een aantal herbergen, voor het paard een aantal stalhouderijen en hoefsmeden. Er heerste grote bedrijvigheid met het daarbij horende lawaai.

Hier viel voortdurend het aambeeld te horen. Er werden paarden beslagen. De geur van vers gebakken brood steeg op tussen de huizen. Bakker Bart zit dus op een historische plek. Ik denk dat maar weinigen dat beseffen als ze daar tussen de middag een belegd broodje komen halen.

Kort na dit incident stuitte ik op het volgende opmerkelijke bericht. Het stond in de *Zwolse Courant* van 31 maart 1910. Men moet daarbij weten dat de Smeden de plek was waar op vrijdag de huifkarren en boerenwagens geparkeerd stonden. De straat is hier ook breder dan in de rest van de Diezerstraat. De paarden gingen op stal bij een stalhouder of werden door een knecht in de gaten gehouden terwijl de boer de veemarkt en zijn vrouw de warenmarkt bezocht. Ook op andere dagen van de week stonden er wel boerenwagens geparkeerd. Zo ook op woensdag 30 maart 1910: 'Hedenmiddag tusschen 12 en 1 uur gingen de paarden voor twee achter elkander bevestigde boerenwagens, die voor het perceel van den bakker H. in de Smeden stonden, er van door. De dieren schrokken voor een motorrijwiel. De wagens kwamen tegen een boom aan op de Diezerpoortenplas. Zij werden ernstig beschadigd. Ook een hekwerk bij de heer Goené werd vernield. De paarden zijn er goed afgekomen.' Aldus het bericht.

Motorvoertuigen kwamen aan het begin van de vorige eeuw nog amper voor. Ze vormden een bezienswaardigheid. Het geluid dat de T-Fordjes, de Opels en andere automobielen produceerden, was nieuw voor mens en dier. Een motorfiets – bekende merken waren Adler en Indian – bracht het langzame verkeer helemaal in opschudding, zeker omdat er 'ongekende' snelheden konden worden bereikt en er met open knalpotten werd gereden. Zo dus ook in de Smeden. Je mocht de

De Diezerpoortenplas met stoomgrutterij van Hendrik Bartels, circa 1910. Hier liepen de op hol geslagen paarden zich vast. De boerenwagens waren zwaar beschadigd. (Collectie HCO)

Diezerstraat destijds in beide richtingen inrijden. De consternatie was groot toen de man op de motor met veel lawaai passeerde. De paarden sloegen op hol in de richting van de Diezerpoortenbrug. Op de Diezerpoortenplas – waar nu Dynabite zit – kwamen ze tot stilstand omdat de wagens veel schade hadden opgelopen en defect geraakt waren.

Het ongeluk kwam ook in de dagrapporten van de politie. Om 1.35 uur gaf agent Smit (what's in a name) vanaf het wachthuis aan de Diezerpoortenplas het ongeluk telefonisch door aan het hoofdbureau van politie aan de Lombardsteeg. Hij deelde mee dat de paarden en wagens eigendom waren van J. Albers uit Haarst en dat ze voor de winkel van bakker A. Hagedoorn in de Sme-

Politiepost op de hoek van Diezerpoortenplas en Spinhuiswal (nu Menno van Coehoornsingel) met rechts een brandspuithuisje, circa 1915. Vanuit deze wachtpost werd het ongeluk in de Smeden per telefoon doorgegeven aan het hoofdbureau van politie in de Lombardsteeg. (Collectie HCO)

den (nu: Diezerstraat 110) geparkeerd hadden gestaan. Door een voorbijrijdende 'stoomfiets' waren de paarden op hol geslagen. De wagens waren totaal vernield. Het nummer van de motorfiets was niet bekend. De dader was 'gevlogen'. Hij was zich waarschijnlijk ook niet bewust van wat hij aan ravage had aangericht.

Maar tijden veranderen. Zoals men in het begin van de vorige eeuw niet gewend was aan het aantal decibels dat de nieuwe gemotoriseerde voertuigen produceerden, zo vormt het ontbreken ervan tegenwoordig een probleem bij de nieuwe generatie auto's. De elektrische of hybride auto zal worden uitgerust met een systeem dat

Het punt waar de politiepost gevestigd was, op de hoek van de Diezerpoortenplas en Menno van Coehoornsingel (destijds Spinhuiswal) anno 2010. (Foto Jan van de Wetering)

voetgangers en fietsers waarschuwt als de auto aan komt rijden om zo een aanrijding te voorkomen. Misschien ook iets voor die zoevende scootmobielist die mij bijna van de sokken reed...

Bron

Historisch Centrum Overijssel, Archief Gemeentepolitie Zwolle (toegang 724), inv.nr. 545

Boekbespreking

Lydeke van Beek, *Leken trekken tot Gods woord. Dirc van Herxen (1381-1457) en zijn eerste collatieboek*. Uitgeverij Verloren, Hilversum. ISBN 978 90 8704 115 1. Prijs € 29,-

Dirc van Herxen (1381-1457) was in zijn tijd een bekende Zwollenaar. Deze eigenzinnige en intelligente zoon van het vermogende echtpaar Herman en Margaretha van Noertberghe, meldde zich na zijn schooltijd op de stadsschool in Deventer bij het Gregoriushuis in Zwolle. In dit huis, dat kort tevoren door zijn oom Meynold van Windesheim was gesticht, wilde hij in nederigheid en armoede leven om God te dienen. In 1410 werd Dirc van Herxen rector van het Gregoriushuis en dat bleef hij tot aan zijn dood in 1457.

Behalve bestuurder was Van Herxen ook een liefhebber van studie en schreef hij tal van devote geschriften voor uiteenlopende doelgroepen. De meeste van die boeken zijn in het Latijn, maar het *Eerste Collatieboek*, het boek dat onderwerp is van de dissertatie van Lydeke van Beek, is in de volkstaal geschreven.

Lydeke van Beek, neerlandica van professie, begint haar studie met een schets van het leven en werk van Dirc van Herxen. Ze baseert zich daarbij vooral op de belangrijkste contemporaine bron, de kroniek van Jacobus de Voecht, aangevuld met moderne literatuur. Het is duidelijk dat deze kroniekschrijver, een iets jongere medebewoner van het Gregoriushuis, grote bewondering koesterde voor Van Herxen. Van Herxen was volgens hem nederig, gehoorzaam, geduldig, een vaardig kopiïst en hij had een grote voorliefde voor rust en studie.

Gedurende bijna een halve eeuw drukte Dirc van Herxen als rector een belangrijk stempel op het Zwolse Fraterhuis. Onder zijn bewind groeide dit huis uit tot het centrum van de Moderne Devotie. Tegelijk echter kreeg Dirc van Herxen te maken met grote problemen. Zo predikte de dominicaan Matthias Grabow in het openbaar tegen de levenswijze van de moderne devoten. Verder verzette het Kapittel van Deventer, dat het kerkelijk gezag over Zwolle had, zich tegen het feit dat Dirc van Herxen probeerde de vrouwenconventen van de stad los te maken uit het parochieverband. Het Kapittel wilde juist greep houden op de bewoonsters van die conventen. Bovendien riep het optreden van Van Herxen binnen Zwolle tegenstrijdige reacties op. Aan de ene kant hadden sommige Zwollenaren grote bewondering voor zijn idealen en levenswijze terwijl aan de andere kant mensen hem bespotten en met argwaan bekeken.

Vervolgens gaat Van Beek over op de stedelijke context waarin Van Herxen verkeerde, op de ontwikkeling van het Gregoriushuis en op de vraag naar de juridische status van de fraterhuizen. Wat betreft die laatste vraag – waarover de laatste jaren veel is geschreven – is voor Van Beek belangrijk dat de broeders zich uit de wereld terugtrokken omdat zij niet door de wereld besmet wilden worden, ‘maar omgekeerd wel een heilzame invloed uitoefenen op de samenleving waarvan ook zij deel uitmaakten.’

Die wens om heilzame invloed op de samenleving uit te oefenen zal ongetwijfeld hebben meegespeeld bij het vormgeven van de collatiepraktijk in de fraterhuizen. Collaties behoorden al eeuwenlang tot de kloostertraditie en vonden ook bij de moderne devoten plaats. Het waren een soort groepsgesprekken die op zon- en feestdagen werden gehouden. Soms lag de nadruk daarbij op het onderlinge gesprek en soms kreeg een collatie meer de vorm van een vermanende toespraak.

Uit de leefregels voor het fraterhuis, die ook door Dirc van Herxen zijn opgesteld, blijkt dat in Zwolle beide soorten collaties plaatsvonden: de zogenoemde *collatio mutua* ofwel wederzijdse collatie en de *admonitio*, ofwel vermaning. De eerstgenoemde was alleen voor de broeders bedoeld. Bij een vermaning waren ook mensen van buiten het fraterhuis, zoals scholieren en andere goedwillende mensen, aanwezig.

Voor collaties waren speciale tekstboeken samengesteld, de *collationale*. Het meest bekende daarvan is het *collationale* van Dirc van Herxen. Oorspronkelijk bestond dat uit twee omvangrijke delen die bekend staan als het *Eerste Collatieboek* en het *Tweede Collatieboek*. Dat tweede collatieboek is echter nooit gevonden; alleen de inhoudsopgave is bewaard gebleven.

Na deze inleidende hoofdstukken volgt de hoofdmoot: bespreking van de tekstenverzameling die bekend staat als het *Eerste Collatieboek*. Het is een indrukwekkende verzameling tekstfragmenten uit de bijbel, uit werken van kerkvaders en andere belangrijke christelijke auteurs en

uit de kring van de moderne devoten zelf. De tekst bestaat uit twee delen die het materiaal onderverdelen naar zonden en deugden. Deze beide delen zijn verder onderverdeeld op verschillende niveaus en geordend volgens een strak stramien.

Dirc van Herxen vervaardigde de Collatieboeken om de religieuze normen en waarden die hij voor leken belangrijk vond door te geven aan devote burgers en scholieren in de stad. Zo schreef hij bijvoorbeeld over de dood, het Laatste Oordeel, hellepijn, hoogmoed, gulzigheid, onkuisheid, kostbare kleding, gierigheid, boete en berouw, aalmoezen, naastenliefde, het huwelijk en over het lezen van geestelijke literatuur in de volkstaal. Hij richtte zich daarbij heel sterk op zijn publiek. Dat betekende dat hij niet altijd de auteurs letterlijk citeerde maar dat hij selectief te werk ging; zowel in de fragmenten die hij overnam als in de vertaling.

Datgene wat hij opschreef en de onderwerpen waarover hij schreef, moesten geschikt zijn voor leken. Deze zorgvuldigheid was begrijpelijk omdat zowel het opzetten van broeder- en zusterhuizen (die geen door de Kerk erkende kloosterregel volgden), als het lezen van religieuze literatuur in de volkstaal in de vijftiende eeuw heikele onderwerpen waren. Beide konden maar al te gemakkelijk leiden tot ketterij. Voorzichtigheid was dus geboden; het Zwolse fraterhuis had al verschillende aanvaringen gehad met de kerkelijke en wereldlijke overheden.

De tekst van het *Eerste Collatieboek* is lang als verloren beschouwd maar in 1957 teruggevonden. Sinds die identificatie van de tekst is er alleen wat verkennend onderzoek naar gedaan. De studie van Van Beek maakt dat gemis ruimschoots goed vooral omdat niet alleen naar de overlevering en opbouw van het boek is gekeken. Juist het feit dat zij de tekst plaatst tegen de achtergrond van de laatmiddeleeuwse stedelijke problematiek, maakt dit boek interessant voor meer mensen dan een handjevol taalkundigen.

Ingrid Wormgoor

Recent verschenen

Gerrit Teunis, *Dromen, ambities, politiek. Anderhalf jaar ervaringen in de Zwolse gemeentepolitiek*. D33 publicaties, 2010. 80 pp. ISBN 978 94 90470 04 3. Prijs € 9,95.

Over de lokale politiek in Zwolle zijn nauwelijks of geen boeken geschreven. Daarom is de verschijning van *Dromen, ambities, politiek*, waarin Gerrit Teunis vertelt over anderhalf jaar ervaringen in de Zwolse gemeentepolitiek, waarschijnlijk een primeur. Overigens heeft Teunis, die in 2006 met veel voorkeurstemmen voor de PvdA in de gemeenteraad kwam, niet zo heel veel te vertellen over de politieke verwickelingen in de stad. Zijn verhaal beperkt zich tot vooral een vertrouwensbreuk met de fractievoorzitter, die hem in 2008 deed besluiten om de politiek vroegtijdig vaarwel te zeggen. Zijn boekje is met name bedoeld om verantwoording af te leggen aan degenen die in 2006 hun stem op hem uitbrachten.

Oud-raadslid Gerrit van der Brug kreeg op 18 mei in het HCO het eerste exemplaar van het boekje uitgereikt. Naar de memoires die Van der Brug al geschreven zegt te hebben, zijn we heel erg

benieuwd. In tegenstelling tot Teunis speelde hij namelijk heel lang (meer dan dertig jaar) een rol in de Zwolse politiek, die hij door zijn grote sociale beweging en niet te vergeten zijn dikwijls eigenzinnig optreden veel kleur gaf. Maar Van der Brug zegt dat het pas tot een publicatie komt als hij, om zijn eigen woorden te gebruiken, naar Kranenburg is gebracht: 'Om processen wegens smaad te vermijden...'

Redactie

Ad van Liempt, *Selma, de vrouw die Sobibor overleefde*. Verbum, Laren, 2010. 160 pp. ISBN 9789074274425. Prijs € 16,95.

De uit Zwolle afkomstige Selma Engel-Wijnberg is de enige Nederlandse vrouw die het vernietigingskamp Sobibor overleefde. Selma Wijnberg werd weliswaar in Groningen geboren, maar bracht het grootste gedeelte van haar jeugd in Zwolle door. Haar vader bestierde hier hotel Wijnberg aan de veemarkt. Selma werd in 1943 gedeporteerd naar Sobibor, waaruit zij op miraculeuze wijze met haar latere echtgenoot de Pool Chaim Engel wist te ontsnappen. De rest van de

oorlog zaten zij onder erbarmelijke omstandigheden ondergedoken in Polen. In 1945 werden zij na hun terugkeer in Zwolle hier bepaald harteloos ontvangen. Vanwege Chaims Poolse nationaliteit dreigde het echtpaar teruggestuurd te worden naar Polen. Ontgoocheld emigreerden zij daarom in 1951, aanvankelijk naar Israël, later naar de Verenigde Staten.

In april dit jaar werd de nu 87-jarige Selma Engel-Wijnberg officieel ontvangen in Zwolle, de stad waaraan zij met gemengde gevoelens terugdenkt. Voor de pijnlijke episode na de oorlog zijn Selma inmiddels publiekelijk excuses aangeboden, zowel namens de Nederlandse regering als de stad Zwolle, en zij is geëerd met een ridderorde.

De journalist en schrijver Ad van Liempt bezocht Selma Engel-Wijnberg in 2009 in de Verenigde Staten en tekende uit haar mond haar verbijsterende overlevingsverhaal op. Een aangrijpend verslag. Gelukkig en terecht dat dat nu geboekstaafd is.

Roel Wichers, *Zwolsche Biljartclub 1910-2010*.
Uitgave Zwolsche Biljartclub, zj. 138 pp.
ISBN 978 90 9025060 1. Prijs € 15,90.

De honderd jaar oude Zwolsche biljartclub ging bij haar oprichting in 1910 een verbinding aan met de Vereniging de Buitensociëteit om een 'vast oefenlokaal' te hebben. Een gelukkige verbinding die nog steeds bestaat. Als je lid wilt worden van

de biljartclub ben je automatisch lid van de sociëteit. De biljartclub telt momenteel zo'n veertig leden, die onderling, maar ook in officieel KNBB verband competitie spelen.

Oudvoorzitter van de Vereniging de Buitensociëteit Roel Wichers verrichtte tweeënhalf jaar noeste arbeid met het doornemen van het archief van de Vereniging de Buitensociëteit en de biljartclub. Beide archieven zijn nog bijna compleet. Het resultaat is het boek *Zwolsche Biljartclub 1910-2010*. Wichers heeft alle (sportieve) activiteiten van de club nauwgezet beschreven en dat verluchtigd met veel foto's. Vooral in de jaren vijftig telde de club goede biljarters, zoals Anton de Kleine, Egbert van der Kolk en Bep van der Wal. De Zwolsche biljartclub werd in 1970 getypeerd als een vereniging waarvan men niet alleen vanwege de prestatie, maar ook om de sfeer lid wordt en blijft. Dat geldt nu nog steeds. Aardig is de lijst achterin in het boek waarin nagenoeg alle leden vanaf 1910 opgenomen zijn.

Mededelingen

Roopoort

In het vorige nummer, *ZHT* 2010-1, stond een prachtig artikel van Wim Huijsmans over de Roopoort. Helaas is er een foutje geslopen in een van de illustraties, op pagina 21 is op de kaart van Blaeu de cirkel op het verkeerde weggetje terechtgekomen. Wij geven het hier nogmaals weer, nu op de juiste plek.

Detail uit de plattegrond van 'Swolla' van Joan Blaeu, circa 1650. Het weggetje waar tegenwoordig de Roopoort loopt is omcirkeld. (Collectie HCO)

100 jaar Atletiekvereniging PEC 1910

Bij het ter perse gaan van dit nummer verscheen *100 jaar Atletiekvereniging PEC 1910* van de hand van Steven ten Veen. Hierin wordt de geschiedenis van honderd jaar atletiek bij PEC beschreven. Sporthelden als Wim Peters, de hink-stap-springer die aan drie Olympische Spelen meedeed, en de Antilliaanse sprinter Raymond Heerenveen komen uitgebreid aan bod. Maar ook atleten die de top niet hebben gehaald, de indoorwedstrijden in de IJsselhal, de accommodatieproblemen, de recreatieve atletiek en nog vele andere interessante zaken passeren de revue.

Auteur Steven ten Veen zal op donderdag 30 september 2010 in het kader van de Historische Avonden 2010/2011 een lezing houden met als (voorlopige) titel: 100 jaar atletiek van PEC en de atleet Wim Peters in het bijzonder. Plaats: HCO.

ZHT schrijfwedstrijd

Denkt u nog aan de schrijfwedstrijd van het *ZHT*? Thema: **De geur van de stad**. Inzendingen voor 1 oktober 2010 bij de redactie van het *ZHT*, bij voorkeur per e-mail op het redactieadres: annetbootsma@home.nl

Tentoonstelling Stedelijk Museum Zwolle

Opgepot. De passie van een verzamelaar voor volkskeramiek
16 juli tot en met 12 september 2010
Herman en Froukje Nijhof uit Eefde, nabij Zutphen, verzamelden bijna hun hele leven volkskeramiek. Niet het fraai beschilderde porselein van de goeude burgers, maar juist het boerse, soms knoestige, soms ook van eenvoudige schoonheid getuigende volkskeramiek had hun belangstelling. Van hun verzameling – die vijfhonderd stuks groot werd en uit heel Europa komt – wordt deze zomer in het Stedelijk Museum Zwolle een tentoonstelling gemaakt.

Steven ten Veen, 100 jaar Atletiekvereniging PEC 1910, Waanders Zwolle, 2010. ISBN 9789040076824. 108 pp. Prijs € 14,95.

Auteurs

Dr. Kees J. Canters is bioloog en werkte jaren als milieukundig onderzoeker. Sinds 2001 woont hij in Zwolle; hij is geïnteresseerd in architectuur.

Wim A. Huijsmans (1948) is als archivaris verbonden aan het Historisch Centrum Overijssel.

Willem van der Veen (1932) werkte jaren als journalist (kunstredacteur) voor de *Zwolse Courant*. Daarnaast schreef hij onder meer jubileumboeken, theaterproducties, dichtbundels en vier delen *Zwolle in de achteruitkijkspiegel*.

Jan van de Wetering (1947) is werkzaam als tekstadviseur. Hij publiceerde onder meer de boeken *Vergeten levens* (2001) en *Hoe schrijf ik geschiedenis* (2004), en de themanummers van het *ZHT Zwolle in 1905* (2005) en *Terug naar de Eindstraat* (2008).

Dr. Ingrid Wormgoor (1956) is historicus en werkt freelance. Tot 2001 woonde ze in Zwolle. Ze maakte deel uit van de redactie van het *Zwols Historisch Tijdschrift* en schreef verschillende publicaties over Zwolle ondermeer *Uit vrije wil en voor zijn zielenheil* (2007).

Colofon

Het *Zwols Historisch Tijdschrift* is een uitgave van de Zwolse Historische Vereniging en verschijnt viermaal per jaar. Leden van de vereniging krijgen het tijdschrift gratis toegezonden.

Bestuur Zwolse Historische Vereniging

H. Dijkstra, *voorzitter*

S. ten Veen, *secretaris*

H. van der Zwaag, *penningmeester*

B. Kiekebelt, J. Sol, leden

Secretariaat Zwolse Historische Vereniging:
postbus 1448, 8001 BK Zwolle
telefoon: 038-4654617

Ledenadministratie en bezorging tijdschrift:
J. van Ulsen-Nijkamp, telefoon: 038-4654617

Internet adres:

www.zwolsehistorischevereniging.nl

e-mail ZHV: info@zwolsehistorischevereniging.nl

Financiën: girorekening Postbank: 5570775

t.n.v. Zwolse Historische Vereniging

Tarief lidmaatschap

25 euro/jaar

Opzegging lidmaatschap: vóór 1 januari.

Redactie Zwols Historisch Tijdschrift

A.H.M. Bootsma-van Hulten, eindredacteur,

E.A. van Dijk, W.A. Huijsmans, F. Inklaar,

J.A. Slijkhuis, H.A. Stalknecht, S. ten Veen,

J. van de Wetering.

Redactieadres: Wipstrikkerallee 71, 8023 DV Zwolle

e-mail: annetbootsma@home.nl

Vormgeving: Rob van den Elzen bno (†)

Vormgeving omslag: Buro 1 Hoog

Opmaak: Different Design Deventer

Druk: Waanders Drukkers, Zwolle

ISSN 0926-7476 © Zwolse Historische Vereniging

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

historisch centrum overijssel

**GESCHIEDENIS
LEEFT!**

*kijk ook op www.historischcentrumoverijssel.nl
voor alle actuele informatie*

GLAS-IN-LOOD

ONTWERPEN VAN
TRADITIONEEL TOT MODERN

RESTAURATIE

CONSERVATIE

BRANDSCHILDEREN

ADVIES

VOOR PARTICULIER
BEDRIJVEN, INSTELLINGEN
& KERKEN

LID OVG
GLAZENIERSVERENIGING TE GOUDA

**GLAS-IN-LOOD ATELIER
OUD ITERSUM**

NIEUWE DEVENTERWEG 31 (038) 465 60 95
WWW.OUDITERSUM.NL

Werkgevers opgelet!

Een vertrouwd adres voor uw loonregres

Loonschade Advies

- **Loonschade**
- **Letselschade**

Papaverweg 67, 8042 ED Zwolle

E : zwaag.loonschade@introweb.nl T : 038 - 422 33 51

I : www.loonschadeadvies.nl F : 038 - 421 18 40

Brasserie "Het Vliegerhuys"

Nieuwstraat 55 Tel. 038-4221206
8011 TM Zwolle Fax 038-4224318

In Brasserie 't Vliegerhuys.....Een pand uit 1450 !

- De lekkerste koffie van Zwolle.....
- Uitgebreide lunch-en avondkaart.....
- Heeft U wat te vieren, vraag naar de mogelijkheden.....
- Elke acht weken nieuwe expositie.....
- En een vertrouwde plek voor de Zwolse Historische Vereniging.....

Een plek om te onthouden.....

WAANDERS

Welkom in de wereld
van kunst en historie

www.waanders.nl

Uitgevers en Drukkers sinds 1836